

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sifre Tere ‘Aśar - ‘im Perush Rashi ve-targum Ashkenazi u-ve’ur

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

הכימ רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9129

ספר מיכה

מתורגם ומבואר

מ א ח

וואלף בן מהור"ר יוסף זצ"ל

מיושבי דעסויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאח המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק צ"ה לפ"ק.

M I C H A.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

1875

1876

(1)

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

תרגום אשכנזי צמ

א (א) דעם עוויגען וואָרט, וועלכעס דעם מורשטיער מיכה וואָרט, אין דען רעגניע-רונגסטאָגען דעם יוחם, אחו, וחוקיה, דער קעניגע איין יהודה; איבער שמרון אונד ירושלים צו פראָפֿעצייִהען: (ב) הערט איהר פֿעלקער אללע! ערדע אונד בעוואָהנער, מערקט אויף! גאָטט דער עוויגע, זיין צייגע, גאָטט אין זיינעם הייליג-טהומע! — (ג) דען זיהע! דיא אללגיטיגע גאָטטהייט, פֿאָן איהרעם האָהען שטאַנדפונקט-טע זיך ערהעבענד, פֿעהרט הערנידער, טריטט איינהער, אויף דעם ערבֿאלל'ס האָהען

א (א) דְבַר יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל-
 מִיכָה הַמְרִשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם
 אָחִיו יְחֻזְקִיָּה מֶלֶכִי יְהוּדָה אֲשֶׁר-
 חָזַר עָלַי שְׁמֵרוֹן וִירוּשָׁלַם:
 (ב) שָׁמְעוּ עַמִּים כָּלֶם הַקְּשִׁיבֵי
 אָרֶץ וּמְלָאָה וַיְהִי אֲדָנִי יְהוָה
 בְּכֶם לְעַד אֲדָנִי מֵהִיבֵל קִדְשׁוֹ:
 (ג) כִּי-הִנֵּה יְהוָה יוֹצֵא מִמָּקוֹמוֹ
 וַיֵּרֶד וַיִּדְרֹךְ עַל-בְּמֹתַי-אָרֶץ:

ונסמו

ותיר ו'

ר ש י

א (א) דבר, המרשתי, מעיר מורשה: (ב) והי אדני ה' צנפ לעד. שנכפתי לכם נשמו והתירתי בכם: (ג) ולא ממקומו. מכסא הרמאים לכסא הדין: ודרך על צמתי ארץ. על הרמים

ב א ו ר

א (א) דבר ה', הענין אשר עליו תורה מליצת דבר ה' ונמה ינדל משאר חארי הנבואה, זמן חיי הנביא, כותב הספר, ולפני מחלקותיו ושאר הענינים השייכים לדבר הזה, כל אלה ימלא הקורא בהקדמה הכוללת שנראש הספר. גם הוכחנו שם בראיות כי אין זה מיכיהו בן ימלא הנזכר בס' מלכים (א' כ"ב ח'), כ"א הוא הנזכר בס' ירמי': המרשתי, ת"י דמן מרשה, והיא עיר מערי יהודה (עיין בהקדמה): אשר חזה, נמשך לפניו על דבר ה', שהי' למיכה למען התנבאות על שמרון וירושלים, והגנינה תורה ע"ז: (ב) שמעו עמים כלם, שמעו לנכח וכלם שלא לנכח, כמו ואלם כלם תשובו (אויב י"ז), וכן הקשיבי ארץ ומלאה. והנה לדעת רוב המפרשים אמר שמעו עמים נגד ישראל, וארץ ומלאה נגד א"י. ולא ידעתימי הכריחם לזה, כי יותר נכון לפרשו על העמים בכללם ועל הארץ בכללה, אף שלא היו מול פניו, ע"פ נועם הפלגת המליכה לקרוח לעד. הדברים הקיימים והנשגבים לעורר נפש השומע. ומי לא יכיר וישתומם על עינם המליכה אשר בוון הנביא מיד בפתיחת דבורו לעורר על ידו הנפש המתפעלת (כדרך המליכים המשונקים) ע"פ הרעיון הנשגב הזה שקרא לכל הארץ ויושביה שישמעו תוכחתו, למען יהי' ה' בורא הארץ לעד בם, כי מכדו עשה את שלו להתרות בהם ולעוררם לתשובה. ומה ינעם לאזן השומע כפילת הנושא בסוף המקרא עם התואר הנוסף עליו, ה' מהי כל קדשו, שכל זה להוסיף אומץ הכוונה, וע"פ זה תרגמתי: (ג) כי הנה ה' יוצא ממקומו, מכסא הרמאים לכסא הדין (רש"י). ויפה פי', כי העתקה הנפשית מתכונה לתכונה וממדה למדה (חייגע פֿערענדערטע געוויטהס = בעוועגונג) תקרא כל"ע יליאה כמו העתקה מקומית (עיין בס' המורה בשתוף שם מקום). הרעיון הקודם הביאהו על זה, כי בעבור שאמר ה' מהיכל קדשו, שמס השגחתו יורדת על בראיו, הוסיף להדמות הנבואה כמלך אדיר יושב על כסאו, ומתרום מעליו לרדת בכבודו ובעלמו אל ארץ משלתו, למען העניש את המורדים נגדו. בוונתי ע"ז בס' סתימת הכוונה שזיינתי בתרגומי: יצא, בינוני פועל (פֿארטוינפונקט), יראה. וזה להורות על פעולת הירידה שהיא כביכול יליאה ממדרגתו. ותבין מזה בוונת התרגום: וירד, כמו וירד ה' לראות (בראשית י"א ה'): על ביהי ארץ, בוונת הנמשל על הבמות שהקימו

(ד) וְנִמְסוּ הַהָרִים תַּחְתּוֹ
 וְהַעֲמִיק יתְבַקְּעוּ כְדוֹגַג מִפְּנֵי
 הָאֵשׁ כְּמִים מְגָרִים בְּמוֹרָד:
 (ה) בְּפִשֶׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת
 וּבְחַטָּאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פִשֶׁע
 יַעֲקֹב

העו; (ד) אונטער איהר צער= פלייסט געבירג, טיעפע טהא= לער שטירצען איין, וויא וואס אס פייער צערשמילצט, וויא פלוטה דעם בערג ענט= שטירצט. — (ה) דיעס וועגען יעקב'ס פֿרעפעל; וועגן ישרא'ס פֿערגעהונגען. — ווער איזט דען

ר ש י

הרמים וגסי הרוח: (ד) כדוגג. שעה: מגרים במורד. דאשידין במודרון. מגרים ל' זיבת מים וכן (איכה ג') עיני נגרה. נגרות ביום אפו (איוב כ') כרן נחל מעס גר (אס כ"ח) ויגר מזה

ב א ו ר

שהקומו לע"ז: (ד) ונמסו וגו', משל על חורבן הארץ (מדברי הרד"ק). והנה נחר במשל הזה ר"ל נמיסת ההרי' ובקיעות הנקעות, שהמה דברים ההוים בטבע לפי ראות העין, כידוע מתכונת ארלות המזרח שההרים רובם מאבני סיד (גראניט כל"א), ולעת כי יריקו העינים גשם שוטף על הארץ ימוס הסיד ויזול על פני כל ההר, וגדמה לעין כאלו ההר בעימו נאס הלך לו, ולפצמים יתבקעו אבני הסלעים וירדו למטה נעמק. ומקרה הטבע הזה לקח המשל, כי המליץ יאהב להדמות דבר בדבר הנודע, לעורר ההתפעלות הגדולה: כדוגג וכו', מקביל לתחלת המקרא שההרי' ימסו כדוגג, והעמקים יתבקעו כמים מוגרים במורד כמו זרם מים כנירים היורדים במהירות ממדרון ההר. ואופן נתיח המאמר הוא כזה: ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו. כדוגג מפני האש כמים מגרים במורד. הנקרא נפי חכמי המליכה (דיו רונדוגג): וראה והנט עוד, הקורא הנעים! על יופי המאמר הזה וחקן ערכו, כי בעבור שהמשיל חרן הארץ בלורת אפיסת הים, שהמה הדומים הייחר נוראים ונשגבים בלתי עלולי' להמס, ובכל זאת ימסו ויהיו לאין נגד ה' ית' בקומו לשבות את הארץ, לכן הוסיף להדמות המקרה הזה למקרה אחר ידוע בטבע, והוא נמיסת הדוגג שהוא הדבר היות' רך וקל להמוס בהריו אש להורות על מהירות האפיסה, וכן בקיעת העמקים שהמה למטה בטבע ידמה כמים, שמתנעם לרדת מטה וביותר ע"י הגרתיס מלמעלה למורד ההר. והנן זה: (ה) בפשע יעקב, צי"ת יחס הסבה הגורמת (וועגען) כמו אש בחטאו ימותו (דברי' כ"ד). ובאור המקרא, כל זאת יסובב ע"י פשע יעקב וחטאת ישראל, ומבאר והולך כי פשע יעקב הוא שמרון, שמשם יאלה הרעה, כידוע ממעשה ירבעם ואחאב ודומיה', ובחטאת ישראל זה ירושלים שגם רבי' ממלכי יהודה הלכו אחריהם, ולזה יכנס נאס חטאות, שהיו כמו שוגגים נגד אנשי שמרון: מי פשע, לדעת קלת המפרשי' מי כמו מה, ולדעת אחרים הוא מן המקראות המקבלי' בלשונם והחסרון יובן מענינם (עויפסיס), כי ראוי להיות מי הוא המסבב פשע יעקב. אמנם אין לורך לכל זה, כבר הראינו בהקדמה כי מדרכי המליכה לדבר על דבר שאין בו רוח חיים כמו על דבר שיש בו רוח חיים, ונקרא הדרך הזה נפי חכמי המליכה, ההגשמה (פערוזאניפילירען). והנה ידמה לעין הנביא כאלו הפשעים והחטאות המה גופים פועלים, ולכן אינו מן הומוע שיחמשגס על המופשטים ביחוסיס ומליות הנוסלות על אדם, כמו זה ידעתי כי אלהיה לי (תהלים מ' י') שעורו זאת ידעתי. וגם זה מדרך המליץ לשאול על דבר הנודע כבר כאלו לא נודע לו, כמו מי זה הוא מלך הכבוד

מ י כ ה א

תרגום אשכנזי ק

דעו יעקב'ס פֿרעפֿעל? — ווער
 אַנדערס אַלס שמרון! וואָ זינד
 דען יהודה'ס האָהען? — וואָ
 זאָנסט אַלס אין ירושלים! —
 (ו) דאַרום ווערדע שמרון אייִ-
 נעם ערען נעמייער, איינעם
 וויינבערגע ווילד אומוואַכסען
 גלייך! הינאַב אינס טהאַל
 ווערדע איך שליידערן דיא
 מאַרשען שטיינע; דער פֿעסטע
 גרונד ווערדע איך ענטבלע-
 סען! — (ז) צערשפּליטטערט
 ווערדע איהרער בילדער מענ-
 גע! איהר כוהלערישער גע-
 וויז — דער פֿלאַממע רויב!
 צערניִטטעט איהרע געטייען
 אַללע! ערוואַרב זיא'ס ניִט
 אַך, היראיכער קלאַגע איך,
 שטייב:

יעקב הָלֹואַ שְׁמֵרוֹן וּמִי בְּמֹזֶת
 יְהוּדָה הָלֹואַ יְרוּשָׁלַם: (ו) וְשִׁמְתִי
 שְׁמֵרוֹן לְעֵי הַשָּׂדֶה לְמַטְעֵי כָרֶם
 וְהִגְרַתִּי לְגַי אֲבִנִיָּה וְיִסְדִּיהָ אֲגָקָה:
 (ז) וְכָרֶם פִּסְלִיָּה יִכְתּוּ וְכָל-
 אֲתַנְיָה יִשְׂרָפוּ בְּאֵשׁ וְכָל-עֲצֵבֶיהָ
 אֲשֵׁים שְׁמָמָה כִּי מֵאֲתַנּוּ זֹנֶה
 קִבְצָה וְעַד-אֲתַנּוּ זֹנֶה יִשׁוּבוּ:
 (ח) עַל-זֹאת אֶסְפְּדָה וְאִילִילָה

אילכה

פֿאַם הורען-לאָהן? וואָ קעהרע אַללעס דען צו דעם צוריק. — (ח) אַך, היראיכער קלאַגע איך,

ר ש י

מוה: (ו) לעי השדה. ליגרי חקלין ל' גלים כמו יגר סהדיחא: והגרתִי לגי אבניה. והסחבתי
 כמו מוגרים במורד: (ז) כי מאתנן זונה קבלה. כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישבו. (גלמון)
 בשאר אתנני זונה ישבו כל קבוליה. וי"ת ולבית פלחי טעותא יתמסרון כל קבוליה:
 אילכה

ב א ו ר

הכבוד, וכמוהו הרבה: ומי במוח יהודה, נגד מטאות בית ישראל שזכר למעלה: (ו) ושמהי,
 מה נפלאה ההעברה הזאת הפתאומית שישוב הנביא פתאום לדבר בשם ה', ויורה זה כן על
 עולם התפעלות בנפש הנביא והתגברות רוח נבואתו, כי ע"י שהזכיר גדול מטאס היתה מדת
 הכעס הלבדק שולטת בנפשו וגוברת על כל הרגשותיה, לכזו רוח קנאה ועלה בדמיונו באלו
 השבניה מדברת מתוך גרונו; כן על תכלית המליצה הזאת בפה הנביא, שתחד הנפש ע"י
 זה ויתחקו העניינים יותר בלב השומע. ודבור התפעלות הזה נמשך עד פסוק ח', ששם התחיל
 הנביא לדבר בשם עלמו: שמרון, פתח בה, על שהתחילה בעצורה תחלה. וכן היה נאמת
 גלות שמרון וחרבנה קודם לגלות ירושלים: לעי השדה, לגלי אבנים הנופלים בשדה מבית חר ב:
 למטעי כרם, לדעת המפרשי' לכרם נטוע בעלי גפן, אך אין זה מדרך המליץ להדמות תחלה
 לשדה חרוב ואח"כ לכרם נטוע, לכן יותר נכון לפרשו לכרם שעלו בו נטעי קמשובי' ומרולים.
 והנה מלינו שישיעי' הנביא המשיל אומת ישראל בעת שלותה לכרם ה' לנאות, וכן מיכה בחר
 במשל ההוא, להמשיל האומה הנשחת במעשיה לכרם חרב ושם: והגרהי, שאזים אבני
 ארמונותיה לאבני גיר מנופלות היורדות בשפל, וע"י זה יתגלו כל יסודי הבניינים החזקים: לגי,
 ידוע כי עיר שמרון היתה יושבת בהר (עיין בהקדמה), ע"כ יאמר שבעת חרבנה ירדו אבניה
 לגי הסובב אותה: (ז) יכתו, שרשו כתת, מבנין שלא נזכר שם פועלו, וטעמו ישיבנו:
 אתנניה, מאורש תנה בתוספת אל"ף ונו"ן: אישים שממה, לשון נופל על לשון (פארקאןאחויח)
 כלומר אישים לעין: כי מאתנן זונה, משל ע"ז בזונה ידוע מנבואת הושע, וטעם המקרא
 הוא כי מעובדי ע"ז קבלה כל אולרותיה, ועד עובדי ע"ז ישוב הכל, כי סתמרב וחילוי יקחו כל
 (מרד"ק): קבצה, חסר הפעול ונמשך למעלה על הפסילי' והעלבים שזכר. וקמץ שתחת הני"ת
 להיותו בהפסק המאמר, ולכן מוטעם בטעם ז"ק שדינו בזה כדן אס"ף: (ח) על זאת,
 האמר

תרגום אשכנזי

מ י כ ה א

אֵילָכָה שׁוֹלָל וְעָרוֹם אֵעֲשֶׂה
מִסֵּפֶד כַּתְנִים וְאֶבֶל כַּבְּנוֹת יַעֲנֶה:
(ט) כִּי אֲנוֹשָׁה מִכּוֹתֶיהָ כִּי בָאָה
עַד־יְהוּדָה נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־
יְרוּשָׁלַם: (י) בְּגַת אֶרֶץ־תְּגִידוֹ בָּכוּ
שׁוֹלֵל קָרִי

שטיממע יאממערטאָנע אָן;
איררע ווילד אומהער, בע-
טייבט אונד נאָקט. קלאַגע,
וויא דראַכען-ברוט; יאממרע,
וויא יונגער שטרוים; (ט) דען
אונהיילבאַר איזט איהרער
יאונדען יעדע. ביז היז נאָך
יהודה האַט דאָ איבעל זיך
פֿערברייטעט, איזט איינגע-
דרונגען, ביז אינ'ס אינגערע

דעם לאַנדעס: ביז היז נאָך ירושלים — (י) אַ ערצעהלט עס ניכט צו גח, לאַססעט אייער
וויי

ר ש י

(ח) אילכה שולל. משתגע באַטעה נתמהון לב כמו (תהלי' ע"ז) אשתוללו אבירי לב (ישעי' נ"ט) וסר מרע
משתולל והתי"ו היא צאה לשמט בתיבה כל' מתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי"ן או
סמ"ך כצאה עליו תי"ו. בלאון מתפעל ונתפעל וננסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני
שהוא מלאון שוגג כמו (מ"ז ד') לא תשלה אותי (ש"ב י') על השל דיימר ש"ו: (ט) כי אנושה
מכותיה. כי קולה היא במכותיה כמו ויאנש (דשמואל ב' י"ב): (י) בנת אל
תגידו

ב א ו ר

האמור במקרא שלאחריו. והנה אחרי שסך הנביא התפעלויות נפשו בשתי מקראות שלפניו ע"י
היעודי עונש שדבר ברוח קדשו משוממות עיר שמרון ואבדן כל אולרות סגולותיה, שב רוקו
אליו ויתחיל להתאונן ולקונן מהמית לבו על הכליון הזה, שעלה בדמיונו כאלו כבר החל הנניף,
בדרך הנפש הזדיק המלטער על שממון ואפיסת הדברי', וביותר בהעלות על רעיוניו כי ענין
העונש שהתחיל להתגלות בשמרון גם התרחב עוד יותר ובא עד יהודה וירושלים עיר הקדש.
ובזה תבין העברת הרעיונו' והשתנותם מזה לזה (דער איבערגאנג) המוטבע בעצב הנפש
ובכוחיה (עיין בהקדמ'): אילכה, נכתב בו יו"ד פ"א הפעל עם הלירי שלא כמנהג. ולדעתי
הוראתו על ההתהלכות אנה ואנה, כענין אתהלך בהתפעל, וכן תרגמתי (איררע ווילד אומהער):
שולל, תאר הפעל (אדווערביאן) בפלס עולל, וטעמו שולל מדעת, כאיש משתגע הולך ערום
יקף: בחגים, תרגמתי לפי דעת המפרשים שהוא מין נחש גדול הנקרא בפי הרומיים והיוונים
(רראקא) בל"א (דרחכע), אף שלא נודע ממנו שדרבו לספור ולנכות. ובאמת הונח הש"ס הזה
על כל בריו משונה בעצב (אונגעהייער בל"א). ואולי כוונתו פה על התנין הגדול הרובץ בתוך
יאר נילוס (קרקאקדי), שעליו ספרו חוקרי הטבע, כי מדרבו ליתן קולו בבני ולצעוק ביל-
קטן. כבנות יענה, שם מין לפור (שטרוים בל"א) שמתצעו ללעוק בקול מר לעת כי ילדו
ילקחו ממנו: (ט) כי אנושה מכוחיה, ענינו כאב וחולי נמרץ שלא יוכל להרפא, כמו אנוש
לשכך (ירמי' ל' י"ב) כלום' כל אחת ממכותיה היא אנושה: כי באה, המכה עד יהודה:
נגע, הכאב: עד שער עמי, טעמו עד עיר הממלכה ששם עומדות רגלי העם העולים לרגל.
ועל זה לבי דוי, שרעת שמרון תחפשט ג"כ על יהודה וירושלים שנלכדו בפשעיה, כמאמר חז"ל
אוי לרשע אוי לשכנו: (י) בגת אל תגידו וגו', נלכדו המפרשים בבאור המקראות האלה
והמשך עניניהם, זה אומר בנה זה בנה. והקורא הנעים יראה כי לפי באורי מתישנות
המקראות על אופניהם היטב, והמשכיל יבין מהם סגולות המליכה אשר ידע הנביא להשתמש
בהם לצורך ענינו ולתכלית המכוון. והנה אחרי שעלה על רוחו זכרון א"י ויהודה בכלל, חזר
לפרוט הסבות והפעולות שנתגלו ע"י זה לערים מיוחדות, וליחס להן ענינים הדומים או
המתחלפים לפעולותיהם, כל אחת כפי חכונתה. ולכן נשתנו מליכותיו (כפי השתנות רעיוניו)
לדבר פעם בליווי פעם בעבר, פעם יורה על פעולה מה הקרובה בשמה לשם העיר שזכר, ר"ל
בלשון נופל על לשון (פארקאקאזיט), פעם ידבר על התנגדות הסעולה למעשה הראשונים

מ י כ ה א

אֶל־הַבָּנוּ בְּבֵית לְעִפְרָה עֶפְרָת
הַתְּפִלָּה שְׁתִּי: (יא) עֲבָרִי לְכֶם יוֹשְׁבֵת
שְׁפִיר עֲרִירָה־בִּשְׁת לֹא יֵצֵאָה
יוֹשְׁבֵת צֶאֱנָן מִסֵּפֶד בֵּית הָאֶצֶל

החפשי קרי

יקח

ר ש י

תרגום א'שכנזי קא

וויינען ניצט צו לויט ווער-
דען. — אין עפרה'ס אינגערן
געמאכערן נור שמיגע מאנאים
שטייבע זיך. — (יא) וואַנדע-
רע נור הינוים, שענע בירגער-
שאַט שפיר'ס! ענטבלעסט
איזט יא דיא שמאך. — צאנן'ס
בעוואָהנערין האט נאָך ניצט
דען אַרט געריימט; בית האצל
טרוי

תגידו. פן ישמחו לנו פלשתים: צנית לעפרה. עופרת אבני העזרי: עפר התפלשתי. ל' נוסף על הל' וכן יושבת שפיר עריה צנת וכן לא. יצאה יושבת לאנן כולם לפי שם העיר ל' הקינה. התפלשי התגלגלי בתרונו לפי ענינו התעפרי: (יא) עברי לכם. התחיל כל' יחידות וקנה במדבר אל כנסיה העיר כמ"ש יושבת שפיר כולם צנס'ה אחת ואמר לכם כמדבר א הרבי' שהרי לרבים הוא אומר יושבת. שפיר שם עיר: עריה צנת. הגלויה בית הנוצת כאשר נקרא שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה: לא יצאה יושבת לאין. לא יפקן משויבין יתני לאין: מספד בית האצל יקח מכס עמדתו. המספד שגרמת' לנגזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להגיש בית צנית שדה צדה זה אללזה הוא יקח מכס עמדתו מעמד הבניינים שצניתם והעמדתם

ב א ו ר

(אנטיטהעזע), גם יעורר על סנה הגורמת כל אלה. וכל זה במאמרי קלרים שווים במעט
בנמותם, דוק ותשכח. וקודם לזה אמר צנת על תגידו, כי כמו שיקל לאדם מכאובו בהשפך
נפשו אל חיק אוהב נאמן, כי עי' יתעוררו רחמי האוהב לדבר על לבו דברי נחומים, כן להיפוך
יכניד ויובסל צערו על איש מוכה ומעונה, בראותו כי גודע הדבר לאויבו מבקש רעתו ושמת
צמפלתו. ועל הנסיון הזה מיוסד מליצת הכתוב כי צנכרו מקודם מפלת ירושלים, התגלגלו
רחמיו, לקינן עוד לאמר שאל יספרו מזכרתם צנת עיר הפלשתי' השכנה לא", שלא יקחו נקמה;
כבו אל חבבו, כפילת המקור על הפעל להוראת החזק וההתמדה (פועל חזק), וטעמו
שאל ירבו בקול צני, להשמיע קולם למרחוק בדרך המתאבלים, לבל יתעללו גם הערלים:
בבית לעפרה וגו', עפרה שם עיר מערי ישראל (עיין בהקדמה), והלמ"ד יחס ההלטרסות
(געניטיף) כמו מזמור לדוד. והמשך הזקרא עם מה שלפניו הוא, שרק ברוך צני עפרה פנימה שמה
יתפלשו בעפר להתאבל ולא מחון לעיר, לטעם הנ"ל. וזכר עפרה דוקא, להיותו לאין נוסף
על לאין: החפשי שחי, לפי הקרי בלא חיו' שניה הוא צווי לנקבה מצנין התפעל מאורש פלש,
ולפי הנתיב צתי' שנית יתכן שירמוז ג"כ על ענין הסתרת הדבר מפלשתים, כי המלה נגזרת
מן פלשת, וטעמו הסתרי בעפר לבל יראוך פלשתים צנוולך. וכבר הערנו בהקדמה כי גם זה
משפט המליצה בל"ע לדבר צמילי דמשמעו לתרי אפי: (יא) עברי לכם, כל אחת מכס:
יושבת שפיר, עיר לא גודע מקומה איו, ושמה מוכיח עליה שהיא עיר יפהפיה, אשר יושביה
לבו גאון על יפס ומעלתם, ואמר דרך גומא והפלנה (אירקניט), כי אנשיה יוכלו לעבור
נגולה מבלי שינטרכו לבוש בדרך הגדולים שירדו מגדולתם, אחרי שכבר נתגלה קלונס לעין
כל, והיו עריה צנת, ר"ל שצנתם נתגלה: לא יצאה יושבת צאנן, לאין נוסף על לאין, גם
לאין לא גודע לנו (עיין בהקדמה), ושעור הכתוב כי יושבי לאין עוד לא עזבו מקומם: מספד
בית האצל, כמו צנית האצל, כלומר גם צנית האצל יספדו רק צתוך צתים. ובית אלל הוא
שם עיר בלתי ידועה (עיין בהקדמה): יקח מכס עמדתו, מענין עמידה, כלומר שעוד מעט
וגם המה יעזבו כלם מקום עמידתם, וכאלו אמר יקח כל אחד מכס. ולדעת אחרים אלל
הוא תאר לבית והוא יחס הקרוב והשכונה (ביח, נעבען), (וגם רש"י ז"ל סי' כן, וז"ל אלל
איוע"מנט בלע"ז וכל' (איוטאנט, הינלופיגענד בל"ח), אך להרב ז"ל דרך אחרת במקרא הזה).
וענינו לדעתם שהצית או העיר הקרובה לביר לאין שזכר, שם יספדו פנימה, ויתורגם לם"ז
בל"ח (חויך חין בענתכברטען טטערטען טרויערטע וואן נאך ח. ז. וו.). או יתכן לפרש כי אלל
הוא

טרויערט נאך אינגער האלב
דער מויערן נור: אבער אַך!
באלד ווירד יעדעס זיינען זיטן
פֿערלאַססען. (יב) אָ! וויא
אַנגסטפֿאַלל איז מרות'ס בע-
וואַהנערין, דעם ענטבעהרטען
גוטעס וועגען העראַב פֿאַם ע-
וויגען שטירצט דאָ אונגליק;
הינאַב אויף ירושלים'ס האַהע
פֿפֿאַרטען! — (יג) בירגערין
לכיש! שפּאַנגע דאָך דיא
לייבטען ראַססע אָן דען ראַל-

יִקַח מִכֶּם עִמְדָתוֹ: (יב) כִּי-חָלָה
לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מְרוֹת כִּי-יֵרֵד רַע
מֵאַתַּת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלַם:
(יג) רַתֶּם הַמְּרַכְבֶּה לְרַכֵּשׁ יוֹשֶׁבֶת
לְכִישׁ רֵאשִׁית חֲטָאתָהּ הִיא לְבַת-
צִיּוֹן כִּי-בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל:
(יד) לָכֵן תְּהַנִּי שְׁלוֹחִים עַל מוֹרֶשֶׁת

גח

לענדען וואגען! — דיא וואַרסט עם יא, דיא ציון צוערסט דאָ לאַסטער לעהרטע; ישראל'ס
פֿערברעכען ניסטעטען יא אין דיר! — (יד) דאַרום שפּענדען גון דעם בעזוגטען גח דיינע ריי-

כען

ר ש י

והעמדתם על נחלתם. בית האכל איזטמ"ט: (יב) כי חלה לטוב. כי קחה לטובה אותה
היושבת בשלוותה וממרה ע"פ הנביאים: כי ירד רע. הרי כי זה משמש בל' אלא היא חלה
לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: (יג) רתם המרכבה לרכש. חסרו המרכבה לרכש שהיא
קל לרוץ ותברחו ואמר דונש שהוא ל' ערבי: (יד) לכן תחני שלוחים על מורשת גח. על
אשר תחני שלוחים על מלכות דוד אשר הוריש אתכם גח כענין שנאמר (ד"ה א' י"ח) ויקח
דוד את גת מיד פלשתים ואתם מואסים בו כמו שנאמר (ישעיה ט') יען אשר מאס העם
הזה את מי השלוח וגומר לפיכך בתי אכזיב שהיתה מארץ יהודה ונמצאו אחר פקח בן רמליהו
סופן להיות לאכזיב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכים עליו ובימי אהז

נתנבאת

ב א ו ר

הוא גם איש, והי' מספד ידוע בזמניהם לכבודו, ואמר כי מספד בית האכל יקח מכם עמדתי
ר"ל שילמדו מכם איכות המספד ותכונתו, ותרגומו בל"א (דער טרויער וויק הויזע אצל'ס
ווערדעט זייהר לזן וואַטער דיענען). והראשון יותר נכון לפי המשך המאמרים ונחום ערכם:
(יב) כי חלה לטוב, כי להוראת החזק, וענינו שיושבת מרות תזיל ותרעד בעבור הטוב
הנאצל ממנה: מרוח, שם עיר געלמה מאתנו, וזכר אותה על שמה הראוילה, כמאמר נעמי
קראן לי מרה: (יג) רחם, לפי ענינו טעמו אסור (רד"ק): לרכש, מין סוס קל המרולה,
רכש ולכיש קרובים בלשון. ושעור המקרא שיושבי לכיש היא עיר מערי יהודה, למדו תחלה
עבודת הנעלים ומשם ילכה הרעה, ע"כ אמר דרך התול, שיעלו במרכבה וסוסים לנרות
ולגלות ממקומם, ונחן הסנה לזה, כי ראשית חטאת היא וגו', כלומר שהיא גרמה לכת
ציון שתחטא גם היא בע"א. והוסיף ואמר, כי בך נמצאו פשעי ישראל, ר"ל כי את קבלת
תחלה הפשעים מישראל. והתבונן כי בתחלה קרא חטאת נגד ציון שהיא כמו שוגגה בחטא
זה, ואח"כ קרא אותה פשעי' נגד ישראל שהיו הראשונים בפעולת ע"ז, ואמר שגם כך נמלאו
הפשעים האלה, נגד יושבת לכיש שקבלה תחלה, כי כל פעולה המשתנית מנושא לנושא
תיוחס יותר על תכונתה הראשונה, כפי שהיא קרובה אל הסנה הראשונה, ולזה תרגמתי
נמלאו (כיסטעטען), כאלו אמר ששם הפשעי' מלאו קן להם להתרבות עוד יותר. (יד) לכן
תחני שליחים, מנות כמו ויתנה שלוחים לכתו (מ"א ט' ט"ז): על וגו', כמו אל, וכן וילך
אלקנה הרמתי על ביתו: מורשח גח, גת היא שם עיר מערי פלשתים, לכדה דוד מידם,
ואח"כ ירסה שנית, ע"כ קראה מורשת (מדברי ר"ש בן מלך). וכוונת הכתוב שיהי' מנה על
מנה, שלא לבד הולכנו להשיב את העיר אשר לבדו מקדם לבעלה הראשון, אף גם זאת יתנו

עוד

מ י כ ה א

תרגום אשכנזי קב

עָנָה גַעשֶׁענְקַע: טְרִיאַלְאָזִינְד
 יֵא אַכּוּיבִים שְׁטאַלְצֶע הַיִּזְעֵר
 דַּעַן קַענִיגֶען יִשְׂרָאֵלִים. —
 (טו) דִּיר בִּירגֶעֱרִין מִרְשָׁה! פִּיה־
 רַע אִיךְ אִינעֶען נִייעֶען זִיעֶנֶר צו.
 בִּיז פֶּאָר עֲדוּלָם הִיִן ווִירד עֵר
 צִיעֶהעֶן, בִּיז פֶּאָר יִשְׂרָאֵלִים
 פֶּרוֹנְקֶשְׁטאַדט! — (זו) צַע־
 רוֹיִטֶען הַאַאַרִם בַּעֲטֵרוּרֵע
 נִזְדִּיא צַאַרט עֲרַצְאַגֶע זִיגֶענֶד!
 דַּעס קֶאַהלֶען הַיִּפְטַעס פִּיעֶל,
 ווִיא אֹונגֶעפִּידֶערטֶער אַדלֶער, בַּעוּוִינֶע זִיא, דִּיא ווִיט אִין דִּיא פֶּעֲרֶנֶע הַיִּנְגַעפִּיהֶרט. —
 וועהע

גַּת בְּתִי אַכּוּיב לְאֶכּוּב לְמַלְכִי
 יִשְׂרָאֵל: (טו) עַד הִירֶש אָבִי קָךְ
 יוֹשֶׁבֶת מִרְשָׁה עַד־עֲדָלָם יְבוֹא
 כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל: (טז) קָרְחִי וְגִזִּי
 עַרְבֵי הַעֲנוּבִיךָ הִרְחִבִי קָרְחֶתְךָ
 כְּנֶשֶׁר כִּי־גָלוּ מִמֶּךָ:

חסר א' הו

ר ש י

נתנבאת נבואה זו. לכן תתני שלוחים סי' לכן כמו על אשר כמו (שם י"ז) על כך תטעי וטעי
 נעמנים על אשר נטעתך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר: בתי אכזיב לאכזב ל' נוסל
 על הל' מאגדת חלק למדתי מדרש זה: (טו) עד הירש אבי לך. אויבים שירישו אותך את
 היושבת במרשה יורש למרשה ל' נוסל על הלשון: עד עדלם. שהוא לפנים מן הגבול יסוג
 אחור ויבא כבוד לישראל שיכנסו העב"ם מגבול' עד עדולם כן ת"י עד עדולם יסקין ויעלון
 בתחום ארעה דישראל. ומ"א שמעתי משמו של ר' מנחם עוד הירש אביא לך ראויים היו
 בני עולם לירש את א"י שהוא היה כבוד לבני עם ובשביל אהבת אבותיכם הסבוחיה לבני
 ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עולם עליהם: (טז) קרחי. ראשך: וגזי. שערך
 כמו (איוב א') ויגו את ראשו ל' תלישת שער: כנשר. כתרגומו כנשרא דנתרו גדפוהי דרך
 הנשר למרט רוב כנפיו:

ב א ו ר

עוד מתנות ומסים לאויב. והחלק הב' מהכתוב הוא כמו סנה, כלומר הלא בתי אכזיב שהיא
 עיר מערי יהודה, היו לאכזב לשון כזב, ר"ל שערי יהודה נעלמם כל נאמנו עם מלכיהם,
 ולכן על מה יסמנו: בתי אכזיב, הגדולים כנהם: (טו) עד הירש אבי לך, חסר האל"ף
 מהכתב, כמו אל יני ראשי (תהלי' ק"מ), ושעורו שעוד יבוא הזמן שגם על יושבת מרשה
 יבוא הירש והוא האויב. יורש ומרשה קרובים בלשון: עד עדלם יבוא, הירש הוא, והיא
 ג"כ עיר מערי יהודה: כבוד ישראל, לדעת הרד"ק והראש"ע הירש שזכר בתחלת המקרא
 עומד במקום שנים, ובאורו כי יורש כבוד ישראל יבוא עד עדולם, והוא רחוק. ומד מן חבריא
 אמר שנסבבות עדולם היו מערות גדולות ששם נחבאו נפעים בפעם הנורמים מאויביהם כמו
 שמלינו בדוד שהלך לשם להסתתר מפני שאול (שמואל א' כ"ב א'), וע"ז אמר כה, כי כבוד ישראל
 ר"ל המנובדים שבעם ילכו עד עדולם לנקש שם מחסה ומסתור מפני חמת המליך, ויחורגם
 לפ"א כל"א (ישיראל"ם ערוע ווערדען נאך עדולם זיך פֿוֹיֶכְטֶען). ולדעתי ייתר נכון לומר, כי
 מלת עד שזכר בדלת הקרובה מושבת עלמה ואחרת עמה, ושעור הכתוב, כי הירש יבוא גם
 עד כבוד ישראל, ד"ל עד ירושלים עיר הנכבדה חמדת ישראל. — סיים כמה שפתח, כי לרת
 ירושלים שזכר בפסוק ט', העירה את רוחו והביאתהו על הרעיון לספר פרטי הדברים שקרו
 לעיר ועיר, אחרי שכלל אותם בתחלה בירושלים עיר המלוכה, ועתה שב על הרעיון הכולל
 שנעתק ממנו, כי מלך שזכר ביאת האויב שתהיה עד עדולם, השיבוהו רעיונו על ירושלים,
 ואמר שיגבר האויב לבוא עוד יותר עד ירושלים הבירה שהיא כבוד ישראל, (והוא לפ"א על
 דרך כלל פרט ובלל) — פה עמדה התפעלות נפשו לא הוסיפה ללדת עוד, כי איזה מקרה
 רע יארע עוד יותר לאומה אם כבר נגעה הכרה עד לנ המדינה, ועיר הממלכה הושפל כנודה
 לארץ, שעי"ז והיתה הכרה כללית — אכזון הארץ וגלות יושביה כל יאמרו, — לכן הוסיף
 ואמר נגד כלל הכנסיה: (טז) קרחי וגזי, והוא תלישת השער לאבל, כמו גזי נזך (ירמי' ז'
 כ"ט): על בני הענוביך, המגודלים על צרכי התענוג והחמדה: הרחבי קרחך, עשי לך
 קרחה גדולה. כנשר, כתרגומו כנשרא דנשירין גדפוהי. ידוע כי העופות נטבעם להמרט

ב (א) הוּי חֲשִׁבִי-אֹן וּפְעִלִי רַע
עַל-מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאֹר
הַבְּקָר יַעֲשׂוּהָ כִי יִשְׁלַל יָדָם:
(ב) וְחִמְדוּ שְׂדוֹת וּגְזָלוּ וּבְתִים

ב (א) וועהע דענען, דיא אויף
אינהייל זינגען, ארגעס בעריו:
טען אויף דען לאגערשטעט=
טען, אונד מיט טאגסאנברוך.
עס אויסאיבען, ווען דיא מאַכט
אין איהרען הענדען איזט.
(ב) זינד ליסטערן נאך פֿרעמ=
דעם פֿעלדע — בעמעכטיגען

ר ש י י

זיך

ב (א) ופעלי רע על משכנותם. כל הלילה גומרים בלנס איך יעשו הרעה לבקר: (ב) ובתי

ונשאו

ב א ו ר

בנפיהם ולאנדו נולותיהם לעתים ידועים, ויקרא העת ההיא בל"א (אזיזעקן), ובפרט יקרא
המקרה הזה שהוא בעין חולי מה לעופות החומסים (רויבפעגעז). והנה הנשר זה דרכו לנשר
נולותיו מדי שנה בשנה. (אולי שזה טעם שם נשר בל"ע, וכן ישארה שמו בשאר לשונות מזרחיות
בשנוי מנשא קלה, כי הנשדי והאזרי יקראו בל"ע והערבי גפר) ואחרי זמן מה יתחדשו לו
נולותיו, יעלה אבר יחליף כח כבדאזונה. (ומזה הטעם יובנו הכתובים שתחדש כנשר נעוריו
(תהלים ק"ג ה') וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים) — ויהי זה כל ימי חייו שהמה
כמו ק' שנה, ואז ימות קרח ורק מנולות, ולכן אמר הרמב"ם קרחתך כנשר: — כי גלו ממך,
הנני שזכר. נשלמה הנבואה הראשונה שהיא תוכחת מגולה ויעוד העונש על עין ע"א שגבר
בימיו. ועתה הקורא הנעים! נלכה ויתורה יחד בין בתרי הנבואה הזאת אשר הראה בה
הנביא עולם כחורב חילו: א' מצד המליצה, כי רוח ה' דבר בו וידיו רצו לו לנחור במלילות
היותר נכדות להלביש בהם את רעיונו הנשגבות העולות על רוח קדשו. — כמעט כל סגולות
המליצה העברית נאספו יחד בהנבואה הזאת — נולנה חולדו' ההתפעלו' האמתי', על אדני
החכמה מיוסדות, ובמאזני הלדק שקולות. — ב' מצד איכות הפעולה, כי יפעל הנביא כל
כך כנח דמיונו עד שנראה גוף המעשה בעיניו. בחלק הא' ראינו את ה' בהיכל קדשו שמשם
ישגיח על כל יושבי הארץ, מתנשא מעל נשא כבודו — לרדת בעלמו על הארץ הרשעה ולשכוע
את יושביה המורדים בו — עומד על צמתי ארץ, כמלך העומד על הנימה (ריכטערביהנע)
— ובקומו לערוך את הארץ ימסו ההרים מפניו והבקעות תתמוגגנה — עיר ראשית הממלכה
היא שומרון, תשום כרגע — כל אולרותיה ומשניות חמדותיה כלו בעשן בלי, — ובחלק הב'
(מן פסוק ח' עד סוף הפרשה) ראינו כי פשה הנגע ונא עד יהודה וירושלים, כי גבר
האויב — חרוב חרוב הארץ — נהלה ושמןן בכל עריה — חיל ורעד אחזו יושביה — אגל
ומספד גורלם — עד שלבסוף נראה הרע היותר גדול שהוא הגלות והשבי. — ג' מצד רחובות
הנבואה, כי החלק הא' יבונן חזיון נגד שמרן — אשר הכה בשבט פיו וסך כאש חמתו על
רוב פשעיה. — כל מלילותיו המה נוטים אל ההרגה והסתערות הנפש — רוח הכעס והזימה
נוססה בס, — יראה הנביא בחזיונו כאלו ה' בעלמו יורד לבלות ולהתם כמורדי אור — שהוא
פליור הנורא מעיניו נסי למעלה מן הטבע, על זדונם ורוע מעלליהם שהי' ג"כ חוץ לטבע. — לא
כן החלק הב' המדבר על יהודה וירושלים, שהמה נלכדים בפי מוקשיה, יפנה מדרנו הראשון
שהיה כרוג, ויטה אל החמלה והרכות — אשר תיחמנה מזימותיו להתאונן ולקונן על אנדן
ארץ מולדתו ועיר הממלכה ע"י התגברות האויב שהוא עונש טבעי וגמול מסובב מרוע הסדר
והתמוטטו' הלדק והיושר — כי סר מהם השגת ה' ית' ונעזבו למקריים. ה' יגן בעדנו! —

ב (א) הוּי חֲשִׁבִי אֹן, נבואה שנית על העושק והגזל הנראים במדינה: ופעלי רע, פעלי

מחשבת רע. כפל ענין במלות שונות. גומרים בלנס על משכנותם, איך יעשו הרע
לבקר, ומיד כשהאיר הבקר ומהרו לעשותו, כל עוד שיש לאל ידם למלאות תאוות הרעה,
בטרם ידע הגזל את רוע תרמיתם ולא יוכל להשמר מהם: (ב) וחמדו שדות וגולו, מה מזד
יגדל עון החמדה על שם סופה, בהיות שהחמד ישתדל תמיד לנקט סבות ודרכים שונים איך
יזכא

וְנִשְׂאוּ וְעִשְׂקוּ גִבּוֹר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ
וְנִחַלְתּוּ: (ג) לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה
הַנְּנִי חֹשֵׁב עַל-הַמְשַׁפָּחָה הַזֹּאת
רָעָה יֵאָשֶׁר לֹא-תִמְיִשׁוּ מִשְׁם

זיך דעססען רייבעריש; נאך
אנדערער הייזערן — רייסען
גרויזאס זיא אן זיך: איבען גע-
וואלטטהאט, באַלד אן דיע-
זעם, באַלד אן יענעם, אן הויז
אונד גוט אונד ערבטהייל. —
(ג) דאַרום ווילל אויך איך —
זאָ שפּריכט דער עוויגע — אונד

צוארוחיים

הייל פֿערהאַנגען, איבער דיעזע בעזע ראָטטע, דאַס ניכט ענטווייכען קעננע דער געבייג-
טע

ר ש י

ונשאו. מוסב על זמרו חומדים בתים: ונשאו. כמו ולקחו:

ולא

ב א ו ר

אזיא הקנינים מילי חברו ויביאם לידו, ולא יבוח עד שיגמור מזימחו הרעה — ולא יחוש אף
אם הוא בדרך לא טובה: ונשאו, טעמו ולקחו בחזקה, כח"י ואנסין: ועשקו גבר וביחו וגו',
שעורו יחזיקו פעם בית זה פעם נחלת איש אחר, וע"י זה יעשקו בעל הבית בעלמו, כי אליו
הוא נושא את נפשו: (ג) הנני חשב, נגד חושבי און: על המשפחה, לגנאי: רעה, מוסב על חיבת
חושב, כלומר שאחשוב לעשות להם רעה: אישר לא המישו משם, ממקום הרעה אשר תכניד עולה
עליכם, לא תוכלו להוליך לארתיכם הנכספות תחתיה. ואולי טעם חיבת חושב מענין מעשה חשב
(וועבען בל"א), ר"ל שאחרוב סביב להם רעה גדולה וזק' כל כך, עד שלא יוכלו להסיר ממנה ליאריהם,
ויתורגם בל"א (איך ווערדע דיעזע בעזע ראָטטע זיך מיט אונטהייל בעטטריקקען, דאַס זיך ניכט אָס זויג-
דען קעננע דער אונטונגבענע האָלן). והענין א', כי באמת הונח פעל חשב כשהוא מקובר עם מלות
רע, און ודומיהם, לא לבד על פעולה המחשבה גרידא, כ"א גם על החאמצות המזימה שכלב
החושב רע, להמליץ תכבולות ומרמה, איך יחזיק ברעהו ויוליץ מחשבתו הרעה אשר חשב עליו
מן הכח אל הפועל; ולזה ידמה החושב הזה בפעלת מחשבתו אחת הנה ואחת הנה, לפעולת
אומן חושב ואורג בגדים המחזיק אותם ע"י מעשה שתי וערב. (ובדרך הלל'ה יתכן לקרוא גם
החושב רע בשם אורג בגדים אשר ינגוד ברעהו). — ובל"א יתורגם חושב רע, פעם (בעזעם
זינען, דיכטען), מפאת התאמנות המחשבה אשר בקרבו, ופעם (חרגעס העגן, העקען)
מפאת הולדת מזימותיו הרעות כהולדת השרצים. — והנה כאשר יסופר מאיש שיחשוב רע
פרטי על רעהו, יתואר בשם חשב רע נקל, אמנם האיש המשתדל תמיד לחשוב מחשבות
רעות, וכל מזימותיו רק רע כל היום, ההוא אשר יקרא בשם מחשב להרע בפועל, כי
בנתינת הכח המחשבה אשר בנפש האדם, נקרא מחשב סתם (זיין דענקער), ומי אשר יבין
הכח היקר הזה להרע ולהזיק, נקרא מחשב להרע. ובאופן הזה יתבאר מאמר שלמה (משלי כ"ד
ח) מחשב להרע, לו בעל מזימות יקראו, כלומר שהאיש המבין ומרגיל כח מחשבתו רק להרע,
נקרא בעל מזימות, ר"ל שהמזימה והערמה נקנים לו בקנין עצמי, והוא אדון להם מרוב
הרגלו בהם. וכן בכ"מ שהוזכר הפעל הזה בבנין פיעל, אם לטובה אם לרעה, הוראתו על
הכנת המחשבה והשתדלותה, כמו לב אדם יחשב דרכו (משלי ו' ט') ר"ל שנכח האדם להבין
מחשבת לבנו על דרכו ומה' יבין לערו. מה תחשבו אל ה' (נחום א' ט') ירצה למה תבינו
כח מחשבתכם לחשוב תועה על ה'. — והנה מלאנו במקראי קדש עוד ב' פעלים מענין זה:
א' הנה יחבל און (תהלים ז' ע"ו) מלאון חבלה יולדתך (עיין באור לש' זמירות ישראל). ב'
חדש רע, שהוא אם מלאון חרישה, כמו כאשר ראיתי חרשי און (איוב ד' ח') שחותר וסופר
אחרי מחשבות און כמי שזופר בקרקע; אם מלאון חרשי כרזל, כמאמר הלועז האשכנזי
(פאָנע, רענקע טשיעדען), כמו אל תחרוש על דרך רעה (משלי ג' כ"ט) כי זה הוא מלאכת
חרש וחושב רע על חבירו להתנכל עליו ולהוליד פעולות רבות חזקות ככרזל, שילכד בכ
רעהו כבתוך זקים וחבלים ולא ימיש מהם. — ואם הוא בהפעיל, אזי הוא מענין שתיקה,
כמו

טע האלו, אונד איהר ניכט מעהר זא שטאלץ איינהער גע- הען מעגט; דען דיא צייט איזט אונגליק'ס שוואנגער! — (ד) דאן ווירד מאן טרויער- שפריכע פאן אייך דיכטען; יאממערפאללעם קלאנגעטאן אויף אייך אנשטיממען: „איך פֿעלליג אויפגעריעבען זינד „וויר נון! מיינעם פֿאלקעס ער- „בע איזט דעם פֿיינדע צוגע- „פֿאללען! קענטע עם יע מיר וויעדער ווערדען, וואס דיא רייבער אונטער זיך גע- טהיילט

צו ארתיכם ולא תלכו רומה כי עת רעה היא: (ד) ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדנינו יחלק:

לכו

טע האלו, אונד איהר ניכט מעהר זא שטאלץ איינהער גע- הען מעגט; דען דיא צייט איזט אונגליק'ס שוואנגער! — (ד) דאן ווירד מאן טרויער- שפריכע פאן אייך דיכטען; יאממערפאללעם קלאנגעטאן אויף אייך אנשטיממען: „איך פֿעלליג אויפגעריעבען זינד „וויר נון! מיינעם פֿאלקעס ער- „בע איזט דעם פֿיינדע צוגע- „פֿאללען! קענטע עם יע מיר וויעדער ווערדען, וואס דיא רייבער אונטער זיך גע- טהיילט

ר ש י

(ג) ולא תלכו רומה. ולא תהבון בקומה זקופה: (ד) ונהה נהי נהיה. ונהה ל' עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו נהיה אשר נהיה: אמר שדוד נשדנו. אויבניו שדדונו ול' נשדנו שכתב בו ג' בתחילה ולא כתב שדונו מפני שזא לשמש ב' לשינוי ל' נפעלנו. ולשון פעלנו. אלו כתב ושדנו היה ה' מוסב על הנשדדים ולא על השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב על השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשינוי נהנו ביד אשר שדונו ובלע"ז שומי"ר דנוושוטיר"א נש"ט. ד"א נשדנו אנתנו גרמנו לעלמינו שדדונו: חלק עמי ימיר. נחלת חלק עמי נחלק לעב"ס. איך ימיש לי לשובב שדנינו יחלק. איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדונו אשר יחלק אותם העב"ס הזה לו איך אשר לשובב' עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל: איך ימיש

ב א ו ר

כמו כי עליו שאלו מחריש הרעה (שמואל א' כ"ג ט') שהי' עושה נחשאי ודממה, שלא ירגיש בו. ואחרי המקירה בהוראת התיבות האלה נשוב לבאר הכתובים אשר לפנינו, כי אמר שהי' ית' ימדדס במדתם, כמו שהם השחיתו במחשבותיהם הרעות אשר יזמו על רעיהם היושבים לבעז אחס, כן יחשוב ה' רעה עליהם אשר יסבס מכל לך, עד נואר יגיע, וכבוד עולו עליהם, עד שלא יוכלו להמיש ממנו: ולא חלכו רומה, ת"י ולא תהבון בקומה זקופה: כי עח רעה היא, ואין מן הדרך ללכת בעת לרה בעינים רמות וגרון נטויה: (ד) ישא, הנושא (ווערבוך איינפערזאנאו), וכן ונהה, אמר, ימיר, ימיש, יחלק, כלם השא מיני פעלים שלא נזכר בהם מי הפועל: משל, ידמה לנביא באלו שומע באזניו דברי משל וחידה יוכחיס מפי המקונן על שזר נת עמו: ונהה נהי נהיה, לשון נוסל על לשון, הראשון הוא פעל בפלס עשה ננה, והשני הוא סס עלס, ענינו קינה, והנטרד נהי, ופה הוא סמוך למלת נהיה, שהיא סס הפועל, וענינה שזר, כמו נהייתי ונחליתי, והטעם שהמקונן יקונן קינה המשכרת את הלב: אמר, עבר במקום עתיד, או שהי' ההפוך של ונהה מוסב גם על חמר: שדוד נשדנו, מלת נשדנו משמשת ב' לשונות, לשון נפעלנו ולשון פעלנו, נתנונו ביד אשר שדונו, ובלע"ז שומי"ר דנוושוטיר"א נש"ט לשון רש"י, נראה של"ל (סומיא דעוואשטאטערה נאן סאס). ונהה אף שמכאן לפעמים מלה מורכבת מב' בנינים, כמו יד"ף אויב נפטי (תהלים ז' ו') שהוא מורכב מקל ופיעל לסבה מה, ובלעתי להורות על חכונת הרדיפה ואיכותה, שהיא בהדרגה, תחלפה קלה וסופה נכדה), מורכב בזה לא מלאנו, ר"ל מלה שתי' נופלת על ב' נופים מתחלפים גוף פיעל ונפעל ממנו. ויתכן זגס רש"י ז"ל הרגיש בזה, לכן כתב עוד ח"ל: ד"א נשדנו אנתנו גרמנו לעלמינו שדדונו, להעיר על זה שתי' המלה נופלת על גוף א' שהוא סנה פועלת ומתפעלת יחד, ויהי' לפ"ז מעין הוראת ההתפעל. אמנם גם זה דיוק מאד, לכן יותר נראה כדעת הרד"ק, שהוא מבין נפעל, כמו ונקלותי עוד מזאת (שמואל ב' ו' כ"ג) והשורק במקום חולם: חלק עמי ימיר, נחלק להיות לאויב (רש"י): איך ימיש לי וגו', איך יהי' זה שיסורו אלי עוד שדונו אשר הא יניס

תרגום אשכנזי קד

„טהיילט? — (ה) ניין, ניכט
 „מעהר ווירד דער געמיינדע
 „גאטטעס איין פעלדמעסער
 „נאך דעם לאזע צו טהייל! —“
 (ו) נאך רופען ויא דעם פרעדי-
 גער צו: „פרעדיגע ניכט!“
 וואהרליך, מאן מעכטע איה-
 נען ניכט מעהר פרעדיגען: דען
 שאנדע איזט יא נור דער
 לאהן. — (ז) דוא, הויזיעקב'ס
 איממער גענאנט! אכטעסט
 דוא ווא דעם עוויגען גייסט פֿיר
 שוואך? זינד זיינע פֿערהענג-
 ניסע איממער זא? פֿערהיים'
 (ח) ייגסט נאך מיין פֿאלק עם-
 פערסט

(ה) לָכֵן לֹא יְהִי לָךְ מִשְׁלִיךְ חָבֵל
 בְּגוֹרֵל בְּקֶהֳרֵי הַהָה: (ו) אַל-תִּטְּפוּ
 יְטִיפוֹן לֹא-יִטְּפוּ לְאֵלֶּה לֹא יִסַּג
 בְּלִמּוֹת: (ז) הָאִמּוֹר בֵּית-יַעֲקֹב
 הַקָּצֵר רוּחַ יְהוָה אִם-אֵלֶּה
 מֵעַלְלֵיו הַלּוֹא דְבָרֵי יִיטִיבוּ עִם
 הַיֵּשֶׁר הוֹלֵךְ: (ח) וְאַתְּמוֹל עִמִּי

לאויב

איך ניכט אויך גוטעס דעם רעדליך-וואַנדעלנדען? —

ר ש י

ימים לי. קומ"א שדשורכ"א אמו"י כמו סורה אלי ויסור אליו: (ה) משליך חבל. חולק נחלה
 שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה: (ו) על תטיפו יטיפו. אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאי'
 אני אומר אשר תטיפו תמיד. כל טיף ל' נבואה כמו (עמוס ז') ולא תטיפו על בית ישחק
 (יחזקאל כ"א) והטף אל דרום: לא יסג בלימות. סן ישגו אתכם בלימות מאתם בענין שני
 (משלי ט') אל חובב לן: (ז) האמור בית יעקב. הזאת אמרו בית יעקב כשאומעין את הרעה
 אשר נביאי' מתנבאים להם: הקצר רוח ה'. שמה אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו
 רחנה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו. כלום להרע: הלוא דברי
 ייטיבו עם הישר הלק. אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר
 הולך היטב איטיב לו: (ח) ואתמול עמי לאויב יקומם. המקרא מחובר לשלמעלה הימנו אני
 טוב

ב א ו ר

האויבים כבר חלקו צניהם. — איך ימים לי, קומ"א שדשו"רנרא אמו"י, ז"ל (קאס סע
 דשטורנערא א מאה), כמו סורה אלי (רש"י), כוונתו בזה להעיר על פעל מוש בהתחברו עם
 יחס הגבול שאליו (רשטיין) שענינו התנועה מזה לזה: (ה) לכן, גם זה מענין הקינה, שיוסיף
 המקוון לאמר לכן בהיות שכבר נחלקו השדות ואין תקוה להשיבם, ע"כ לא יהיה עוד נקהל
 ה' איש היודע למדוד את הנחלות לחלקם בחבל ע"פ הגורל. זהו לדעתי שזור הכחובי' וחבורם:
 (ו) אל תטיפו יטיפו, הדבור הלכ היולא מפי המדבר בקהל עם (פֿאָקסערנער) יבא לפעמים
 בל"ע בענין ההטפה, ע"כ ההשאלה, כמו ועלימו תטוף מלתי (איוב כ"ט כ"ב), וכן יאמר האשכנזי
 (זיינע פֿליעסענדע רעדע), ע"ש שפחותיו וטפות מר, אמרותיו נזלות בטל. — והנה
 יאמר הנביא ברוח קדשו, שהמה ימאסו כל כך בדברי תוכחת הנביאים, עד שידברו אליהם
 לאמר: אל תטיפו עוד. ואמר יטיפו, על שנתן צפיהם גם הם לחות הלשון בענין ההטפה.
 והוסיף הנביא לאמר, אל יטיפו לאלה בלימר אמת הדבר שנמעט לא יחפלו הנביאים להוכיחם
 עוד, אחרי ראותם כי כל תוכחתם לריק, ולא ישיגו כ"א חרפה וכלימה: לא יטיפו, מננין
 התנאי (קאָניונקטיב): יסג, סמ"ך במקום ש"ן: (ז) האמור בית יעקב, ה"א הקריאה, ובא
 בשגול מפני קמן האל"ף להקל, וענינו אתה הנקרא מקדש בית יעקב, ע"ש אביך הזקן שהיה חזק
 בנשחזו לאלהיו, ואיך והפכת לי לחשוב על ה' סרה! הקצר רוח ה', היד ה' תקלר להשפיע גם
 דברים נחומי' וטובים אם תטיבו מעלליכם: אם אלה מעלליו, בלימר אם זה דרכו ליעד תמיד
 יעודים רעים כאשר משנתם אתם? הלוא דברי ייטיבו, גם עם הישר הולך, כלומר עם
 האיש ההולך בדרך ישר: (ח) ואחמול, בשורק כמו בחולס, וכן כי ערוך מאתמול חפתה
 ישי'

לְאוֹיֵב יְקוּמֶם מִמּוֹל שְׁלֵמָה אֲדָר
חֲפִשְׁטוֹן מַעֲבָרִים בְּטַח שׁוּבִי
מִלְחָמָה: (ט) נְשִׂי עַמִּי הַגֵּרִישׁוֹן
מִבֵּית הַעֲנֻגָּיָה מֵעַל עַלְלִיָּה תִּקְחוּ
הַדְרִי לְעוֹלָם: (י) קוּמוּ וּלְכוּ כִּי
לֹא־זֹאת הַמְנוּחָה בְּעֵבֹר טְמֵאָה
תִּתְּבַל וְתִתְּבַל נִמְרָץ: (יא) לֹד־אִישׁ

פערסט דוא איצט דרך וויא וויי
 דערזאכר. דעם האלכ בעקליי:
 דעטען רייסט דען מאנטעל
 איהר פאם לייבע; דעם זארג-
 לאזען וואנדערער, דעם צו-
 ריקקעהרענדען אויס דעם
 קריעגע: (ט) פֿעריאגעט מיי-
 נעם פֿאלקעס פֿרויען אויס דען
 וואללוסט-הייזערן, רויכט דען
 שמוק דער זיגלינגע אויף אימ-
 מערדאר. — (י) אויף! היי-
 וועג (אויס דייעזעם לאַנדע!)
 היר איזט קיינע רוהע! עס
 איזט געשענרעט; דאָרום פֿער-

הלך

זעצט עס וואונדען, שמערץ עררעגענדע וואונדען! — (יא) איזט וואָ איין מאַן, דער אייט=

ר ש י

טוב ומטיב אני ואת הדבר אשר למולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו: ממול שלמה אדר
 תפשטון. כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומשיטים מעל כל העוברים עליכם
 בדרך: מעברים בטח שובי מלחמה. ממה שהיו סבורין להיות עוברים בטח הם נהפכו להיות
 שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסורי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם:
 שובי. כמו (ירמיה ב') סורי הגבן נכריה (לפניה ג') נוגי ממועד: (ט) נשי עמי תגרשון מבית
 תענוגיה. שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות או לפי שאתם נוטלין את ממון
 בעליהם והם יושבים ומלדין ואין משמחין את נשותיהן: תקחו הדרי. הדר הוד ועושר שנתתי
 להם: (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה. קומו וגלו מן הארץ כי לא בדרך זו נתתיה לכם
 למנוחה: בעבור טמאם תחבל. כי למען טמא אותה היא עושה חבורת חבלי רשעים. תחבל
 ל' אגודות כמו (ש"א י') חבל נביאים (תהלים קי"ט) חבלי רשעים וכן ת"י מסייעין עלה ל'
 סיעה: וחבל נמרץ. ובעת אגודתם כבר נועלו ביניהם למה הם מתחברים: נמרץ. דבר מפורש
 באר היטב כמו (איוב ו') מה נמרטו אמרי מה ימריכך (שם ט"ז) קללה נמרכת (מ"א ב'):
 (יא) לו איש הלך רוח. לו מולאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר
 הוא

ב א ו ר

(ישעי ל' ל"ג). ושעור המקרא, האם כבר שכתם מה שהיה אתמול בעת שהייתם עוד עמי:
 לאויב יקומם, מוסב על עמי, שעתה יקומם נגדי לאויב, ע"י מעשיו המתועבים: מכול
 שלמה, מאיש עני ואביון שאין לו כ"א שמלה אחת קטנה, ואליו הוא נושא את נפשו: אדר
 חפשטון, תסירו אדרתו מעליו: מעברים בטח, עוברי ארץ ההולכים בטח מנל פחד: שובי
 מלחמה, דרך השבים ממלחמה להביא עמהם בגדים וכלים אשר שללו מאויביהם, והיו אורבים
 להם להפשיטם מעליהם: (ט) מבית הענוגיה, אלכל אחת ואחת, אשר תשב שם למענוג:
 תקחו הדרי, הדר היונקים והעוללים המה האבות והאמהות כי תפארת בנים אבותם, וי"ד
 הכנוי כיו"ד הכנוי של עמי, כלומר ההדר שנתתי להם, תקחו לעולם ותרחקו מאתם שלא
 ישוב להם עוד: (י) קומו ולכו, מן הארץ הזאת, לזוי במקום עמיד: כי לא זאת המנוחה,
 והנחלה הראוי לכם: בעבור טמאה, הארץ ע"י מעשיכם המקולקלים, ע"כ תחבל, מלאן
 לירי וחסלים, כלומר תשחית יושביה: וחבל נמרץ, כליון גמור: (יא) לו איש הלך רוח,
 לו ימלא איש אשר ירעה רוח ושקר כזב, מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר, הוא יהי נביא
 מקיבל לעם הזה (רש"י). ויהי לפ"ז אטיף כמו יטיף בהתחלפות אהו"י. ולדעת הרד"ק
 פירושו ושקר כזב לאמר הנה אטיף לך לזין ולשכר, כלומר אם תשקני יין ושכר תתנבא לך
 נבואות

מ י כ ה ב

הַלֵּךְ רוּחַ וְשִׁקְר כְּזָב אִמָּה לֵךְ
לֵינן וְלִשְׁכַר וְהָיָה מִטִּיף הָעַם
הַזֶּה: (יב) אִסַּף אִסַּף יַעֲקֹב כִּלְךְ
קִבֵּץ אֶקְבֵּץ שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל יַחַד
אֲשֵׁימְנוּ כְּצֹאן בְּצִרְהַבְעֵדֶר בְּתוֹךְ
הַדְּבָרֹת הַהֵימָנָה מֵאָדָם: (יג) עֲלֶה
הַפָּרִץ לַפְּנִיָּהם פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ
שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בּוֹ וַיַּעֲבֵר מֶלֶכְכֶם
לַפְּנִיָּהם וַיְהִי בְּרֵאשִׁים:

חרגום אשכנזי קה

אייטלע געדראנקען הענטע, מיט
ליגענהאפטען רעדען הייבעל-
טע, פאן וויין אונד זינגליכקייט
דיר פרעדיגטע; ווייט זאנפטער
פלאסען זיינע ווארטע דיעועם
פאלקע: (יב) „דיך יעקב! ווער-
„דע איד וויעדער גאנץ צוזאם-
„מען ברינגען; דיך הייפליין
„ישראל'ס! וויעדער פערזאם-
„מעלן: אללעזאמט בצרה'ס
„יונגעס פיעהע גלייך, וויא
„דיא העערדע נאך דען שטעל-
„לען, זא ווירד פאם געוויהל
„דער כענשען אללעס רוי-
„שען. — (יג) זיא אנפיהרען
„ווירד דער עראכערער; דורכ-

ואמר

ברעכען ווערדען זיא, אונד דורכציעהען דורך דאן טהאר אויס דעם זיא געצאגען; אונד
„איהר קעניג עראפנעט דען צוג — דער עוויגע זאן איהרער שפיטצע! — ”

איד

ר ש י

הוא יהיה נביא מקיבל לעם הזה: (יב) אסף אסף. עוד ימים באים אקבץ אתכם: כללן
בצרה. כללן רבה הכתובה במבטרי גדות לאן: בתוך הדבר. ת"י וכעדרא בנו דירא מקום
שהוא מתנהג שם, וכן (ישעיה ה') ורעו כנשים כדברים: תהימה מאדם. תהינה הערים
הומיות מרוב אדם אשר בקרבם: (יג) עלה הפרץ. מושיעם הפורץ גדרת סירים ומסכות
חדקים לישר לפניהם הדרך:

ב א ו ר

נבואות טובות, הוא יהי' להם למטיף ולנביא ויתורגם לפ"ו בל"א (פיר וויין אונד זינגליכען
גענוס ווייל וויך דיר פרקפעייהען!), אך לא יתכן זאת שיאמר הנביא שקר בעלמו דברים כאלה
אשר יורו על שקרותו ואולתו, ע"כ תרגמתי לפי דעת רש"י: (יב) אסף אסף וגו', היותר
וכן בבאור הכתובים האלה הוא כמו שפי' הראב"ע ז"ל, שהמה דברי נביא שקר שהזכיר במקרא
שלפניו. ושעורם שהנביא יוכיחם על שהמה מטיס און לדברי נביא שקר שהתעם בחלקלקות
לזונו להחניף להם לאמר שלום, ואין שלום. — ולכן אמר והי' מטיף העם הזה לאמר להם
זוה הלשון: אסף אסף וגו', כלומר אף אם תראו שנבר ילאה הרעה והאויב גבר להוליך
הרבה מכס בגולה, עוד אשוב לקבץ אתכם ולאסוף שארית ישראל כרועה המקבץ עדנו: כצאן
בצרה, עיר ממלכת אדום, כמו שמלאנו בנבואת ירמי' שנבא על אדום ואמר, לקללה תהיה
נצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם (ירמי' מ"ט י"ג) כדרך הנביא על הרוב לדבר על ראש
הממלכה בעד כל הממלכה כולה. והמקום הזה היה מקום מקנה, כי מקרא מלא הוא (ישעיה
ל"ד ו') הדשנה מחלב מדס כרים ועתולים (עיין בהקדמה): הדברו, מכלל הכלן, כמו ורעו
כנשים כדברים (ישעיה ה' י"ז), ובא בשתי הידיעות, כמו בתוך האהלי: החמינה, הערים מרוב
אדם, כהמית הכלן עת שזכר מן השדה לבוא לתוך המכלאות: (יג) עלה הפרץ, הוא שר
לכאם המורה לאנשי מלחמתו אשר תחת פקודתו לכרוץ בחומת העיר: פרצו, העם: ויעברו,
איש נגדו: ויצאו בו, שעורבו ילאו מן העיר אשר ישבו בה בגולה, בתוך השער, לבוא לארצם:
ויעבר מלכם לשניהם וגו', עד הנה דברי המטיף שזכר בפסוק י"א, אשר שם הנביא בפיו
דברי כוזב אך דרכו להחניף לעם בשפת חלקות ולנחש להם ישועתם, למען הטות את לבנם אליו,
ולהחזיקם ברעתם:

ג (א) וְאָמַר שְׁמַעוּ נְאֻמֵי יַעֲקֹב
 וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַלְוֵאִים
 לָכֶם לְדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט:
 (ב) שְׁנֵאֵי טוֹב וְאֶהְיֶה רְעָה גְּזוּלֵי
 עוֹרֵם מֵעֲלֵיהֶם וְשֹׂאֲרֵם מֵעַל
 עֲצְמוֹתָם: (ג) וְאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׂאֵר
 עֲמִי וְעוֹרֵם מֵעֲלֵיהֶם הַפְּשִׁיטוּ
 וְאֶת־עֲצְמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפְרָשׂוּ

ג (א) איך אבער שפרעכע:
 פֿערנעהמט דיעועם איהר
 אָבערן יגקב'ס! איהר אָנגע-
 זעהענען דעם הויזעם ישרא'ס!
 שטעהעט עס ניכט אייך צו,
 דאָ רעכט צו ערקעננען?
 (ב) דעננאך וייד איהר דעם גו-
 טען אבנענייגט, דעם כעזען צו-
 געטהאָן! — ראָפֿעט יענען
 די אהויט פֿאָם לייבע, רייסעט
 פֿאָם געכיין דאָ פֿלייש. (ג) נאָך
 מיינעם פֿאָלקעם פֿליישע גו-
 ריג. שנידעט פֿאָם קערפער
 איהר דאָ פֿעלל, צערשמעט-
 טערט איהנען דאָ געכיין צער-
 ברעכט

רע קרי
 ר ש י

ג (ב) גזולי עורם. של בית ישראל שהם ראשים וקלניוס עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקלניי בית ישראל: (ג) שאר עמי. נשר עמי: ואת עלמותיהם פצחו. פתחו להוליח

ב א ו ר

ג (א) ואמר, הו"ו לעורר על ההיפוך, כי אין זאת נבואה אחרת, רק הנביא הולך ומדבר ברוח קדשו וחוזר לתוכחתו שהפסיק ממנה ע"י דברי הנביא שקר, ומעתה יאמר. אמנם אנכי לא כן. אדמה ולבני לא כן יחשוב להחליק העם הזה בלשוני, כ"א אנכי אוכיחם על פניהם להניד להם פשעם וחטאתם. — ויתכן שמאספי הנבואות הכריזו הנבואה הזאת מהקודם ומלקוה לפרשה אחרת, להיותה כמו חלק ב' מהנבואה. כוללת הסבות אשר מהם נתהוו חמסם והגזל שזכר למעלה. והמה, שראשי העם וקלניו אשר הוקמו להעמיד המשפט על תלו ולהיות עיניהם פקוחות על כל דרכי האנשים, להליל גזול מיד העושה המה בעלמס ישאלו הטוב ויאהבו הרע — גזלת העני תחת ידם — לוקחי שטר להלדיק רשע ולהרשיע לדיק. — והנביאים אשר עליהם להוכיחם על רוע מעלליהם, אדרבה יתנו יד לפושעים, יחזיקום ברעתם, וקראו עליהם שלום — והכנהים אשר עליהם להורות משפטי אל ליעקב, רק במחיר יורו לאיש ואיש כרוננו, — ומאלה הסבות נתפשט הרע בכל הארץ ומלאת הארץ חמס וגזל, — ולכן הסיב הדבור בתחלה לראשים לאמר: הלוא לכם לדעת את המשפט, ירלה אתם הראשים בגם הראוים לאהיב עשות משפט ואמת ולאשר חמוץ ועשוק: לדעת, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח): (ב) שנאי וגו', ובכל זאת תשאלו הטוב ותאהבו הרע. טוב ורע שמות המקרה: גזלי עורם מעליהם, מעל נשרם: ושארם, ענינו נשר, וכן שאר עמי. משל על הגזולים ממון העניים ולחם חקם, ויהיו כאלו יפשיטו עור הנשר ואובלים הנשר מעל העלמות (מדברי הרד"ק), וכן דרך ל"א לאמר: (ד) פֿעלל צויבער דיח אָהרען ליעהען): (ג) ואשר אכלו שאר עמי וגו', שגור המקרא הזה, המתאווים לאכול הנשר, ולכן יפשיטו העור וישברו העלמות, כמעשה הפיות הטורפות. וכ"ז משל על הפלגת הרע שעושים לעניים ואכזריים: פצחו, לדעתי השגשג הזה נרדף לשורש פתח בתי"ו אך ההבדל ביניהם, כי פתח יכול על הדבר העשוי להפתח ולהסגר ע"י כלים והכנות אשר בקל יפתחו כמו דלת, כסוי התיבה, חלון הבית ודומיהם, עליו יכול לשון פתוח בקל כמו פתחו שערים, פתחו תפתח את ירך, ולכן גם מאמר חדיי סתום ועמוק הנרחה בהסקפה ראשונה נאלו אין לו שזר, אך המשכיל היוולע לרדת לעמקו, יעביר סתומיו ויגלהו לעין, עליו יכול ג"כ פעל זה ע"ד ההשאלה, כמו אפתח בננור חדתי (תהלים מ"ט ה'), ועל הדבר העשוי בכוונה להיות סתום וסגור, לא יפתח כ"א בחזק, יאמר עליו פתח בכבד, כמו פתח חרכבות רשע (ישעי' נ"ח וי"ו) כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר חמין שלא יוכל אדם לפתחו כ"א בעזר גדול, וכן פתח השמדר (שיר השירים ח' י"א), אך על

ברעבט עם, וויא אים זידענע-
 דען געפעסע וויא אין דער
 פפאננע דאז פלייש. —
 (ד) איינסט שרייען אויך זיא צו
 גאטט עמפאר — אומזאנסט,
 ער הערט זיא ניכט! ווענדעט
 זיין אנטליטץ וועג פאן איהנען,
 אָב איהרער פּרעפּעלטהאטען.
 (ה) פּערנער שפּריכט דער ע-
 וויגע, פּאָן יענען פּראָפּהעטען
 דיא מיין פּאָלק בעטהאָרען;
 פּריעדען דענען פּערקינדריגען,
 דיא מיט רויבצאָהן אום זיך ביי-
 סען, קריעג פּערהייסען דעם,
 דער איהרעם ליגען-מויל ניכט
 פּראָה-

כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבֶּשֶׁר בְּרִזּוֹךְ
 קָלַחַת: (ד) אֲזוּ יִזְעָקוּ אֶל-יְהוָה
 וְלֹא יַעֲנֶה אֹתָם וַיִּסְתַּחַר פְּנֵיהֶם
 בַּעֲת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הִרְעוּ
 מֵעַלְלֵיהֶם: (ה) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל-
 הַנְּבִיאִים הַמְהַלְּטִים אֶת-עַמִּי
 הַנְּשֻׁכִים בְּשִׁנְיָהֶם וְקִרְאוּ שְׁלוֹם
 וְאֲשֶׁר לֹא-יִתְּן עַל-פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ
 עֲלֵיו

ר ש י

המות כמו (ישעי' י"ד) פלחו רנה פתחו פה זרנה: ופרשו כאשר בסיר. ומשנרים האזנים
 כאשר ישברו הנתיבים הנותנים בסיר לבשל. ופרשו ל' שגר כמו פרום לרעב (שם נ"ח) ולא
 יפרשו לה (ירמיה ט"ו) פרשה ליון (איכה א') קלחת. קלדייר"א בלע"ז: (ד) אז יזעקו אל
 ה'. אז זבא אותו העת האמור למעלה אסוף אאסוף יעקב יזעקו אל ה' להטיב להם זכרון
 עמו ונשמחת גויו ולא יענה אותם: (ה) הנשכים בשניהם. ואוכלים בשר בהמות טמומות
 שמאכלים אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום. וכאשר יאכלו יקראו ויתנבאו להם
 שלום: וקדשו עליו מלחמה. והזמינו עליו למלחמה:

מענה

ב א ו ר

דבר אשר איננו עשוי מתחלה להיות פתוח, ואם ירצה איש לפתחו לא יוכל כ"א ע"י שזירה,
 אז יחול עליו שורש פצה, ומזה הטעם יסתמש בעל ל"ע בלשון הזה, על הרמת קול רנה
 המתפוצץ ומשתבר באויר ע"י חוק ההכאה ותנועת ההרעדה (טועטטערנדער געזאנג בל"א),
 כמו פלחי רנה ולהלי (ישעי' נ"ד א') וזנה יונן מלינת הכתוב שלפנינו, כי אמר שמרוב
 תאותם לאכול הבשר יכשיטו העור וישברו העלמות זכח: ופרשו, גם הוא מענין שזירה, כמו
 פרשה ליון בידיה (איכה א' י"ז), וכן פרום לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז'): כאשר בסיר וגו',
 הטעם כמו העלמות והבשר המשתברים והמתפוצצים מחוס הנשול: סיר, קדרה: קלחת
 קלדייר"א בלע"ז (רש"י), נ"ל (שאדיערע, גרזסער קעססעל בל"א): (ד) אז יזעקו, הגוזלים
 והקומסים יזעקו גם המה אל ה' זבוא עליהם הלכה ולא יענה אותם, כמו שהיו לוועקים
 הדלים אליהם ויסתימו אזנם משמוע: ויסתח פניו, ענינו הסרת ההשגחה: כאשר הרעו,
 כמו שהיו הם מסתירים פניהם מן העשוקים והנעלבים לזלתי רחם עליהם, כן יענישם ה'
 מדה בנגד מדה: (ה) כה אמר ה', לדעתי הוא חלק נפרד מהקודם, כי אחרי שזכר בהקודם
 הסנה הגורמת התגברות העושק והגזל במדינה, והיא רוע מעללי הראשים לתעב המשפט
 ולשוא טוב, זכר עתה עוד סנה אחרת מחזקת את ראשי העם במעלליהם הרעים, והיא
 נבואת שקר אשר בפי הנביאים להתעות את העם, כי המה עזרו לרעה ע"י שיחזו להם משאות
 שוא ומחל: הנשכים בשניהם וגו', או פירושו הנביאים הנושכים בשניהם לקחת בחמם מן
 הנאים אליהם לדרוש את פיהם, ואז יקראו לו שלום. או באורו, כי הנושכים בשניהם מוסב
 על עמי, ושעור הכתוב: הנושכים בשניהם (לאכול את עמי ולגזול ולחמוס את רעיהם) וקראו
 (עליהם) שלום, ואשר לא יתן על פיהם (המסים וארנונית אשר שמו הראשים עליו שלא כמשפט)
 וקדשו

עליו מלחמה: (ו) לָכֵן לַיְלָה לָכֶם
 מהזון והשכה לכם מקסם ובאה
 השמש על הנביאים וקדר
 עליהם היום: (ז) ובשו ההזים
 והפרו הקסמים ועטו על שפם
 כלם כי אין מענה אלהים:
 (ח) ואולם אנכי מלאתי כח את-
 רוח יהוה ומשפט וגבורה להגיד
 ליעקב פשעו וקִישָׁרָאֵל חטאתו:
 (ט) שמעו־נא זאת ראשי בית

פראהנען מאג. (ו) דארום
 ווערדע נאכט איך אויס דעם
 געזיכטע, פינסטערנים אויס
 אייערן צויבערקנסטען, דיא
 זאננעמענע אונטערזעהען איי-
 ערן פראפעטען אונד דער טאג
 זיך איהנען היללען אין נעכטליך
 דונקעל! — (ז) שמאכעאלל
 ווערדען דיזע אייטעלן זעהער,
 דיזע גויקלער מיט שאאמ-
 ראטה בעדעקט, אללעזאמט
 אין טיעער טרויער געהיללט
 איינהער געהען: דען וואס זיא
 לעה-טן וואר ניכט דעם אלל-
 מעכטיגען ווארט! — (ח) איך
 הינגעגען בין פאלל פאן דעם ע-
 וויגען בעגייסטערנדען קראפט,

דער גערעכטיגקייט, דעם טאפעערן מוטהעם פאלל, צו פערקינדריגען יעקב זיין פערברע-
 צען, ישראל'ס פערגעהונג אן צו צייגען. (ט) זא פערנעהמעט דען איהר אבערן דעם הויזעם
 יעקב

ר ש י

(ו) מענה אלהים. מענה נקוד קמץ (ר"ל לניני) לפי שהיא דבוק על השם:

עין

ב א ו ר

וקדשו עליו מלחמה; ותרגומי נוטה לגני הפרושים: (ו) לכן, ענינו לאמת הדבר, כהוראתו
 על פי הרוב: לילה לכם וגו', דע כי הזרת הנכונה האמתית על הנביא תכונה בל"ע ע"ד
 ההשאלה בשם אור, יום, שמש, בהיות שהנביא ידבר על העתיד בהודעה וודאית, כדבר
 הנראה בנכון היום (ע"ן בהקדמה שהארכיו שם בענין זה). ומעתה יעיד על נביאי השקר,
 כי תחת שהאשמו העם עד כה לדברי כזבים ופחזותם ושמצו לענתם כאשר ישאל איש בדבר
 אלהים, יהי מעתה להם לילה ושך, ביאת השמש וקדרות היום — כי יבואו הלכות ויבאנו
 לדבריהם כי שקר אתם: וחשבה, ובאה וקדר, כלם כ"ע כמ"ס: מחוון, מ"ס השלילה, וכן
 מקסום: (ז) ובשו ההזים וגו', כשיראו שלח נתקיימה נבואתם: ועטו על שפם, כדרך
 החבלים: כי אין מענה אלהים, טעמו, כי אז יראה לעין כל, שלא הי' נסיהם מענה אלהים
 וכל דברי נבואותיהם היו רק הכל וריק אשר בדו מלבם הרע: (ח) וא לא אנכי, לא כן עמדי,
 כ"א מלאמי, פעל עומד כמו מלא כל הארץ כבודו (ישעי' ו' ג'): כח את רוח ה' וגו', רוח
 מוסב על שלשתם, כאלו אשר רוח ה', רוח משפט רוח גבורה, ונח מוסב על כלם, וענינו
 שהנביא אשר אני איני כמו נביאי שקר שבדו מלבם דברי הנביא וכזב למען עשות העולמה, כ"א
 אנכי מלא כח את רוח ה' אשר ללטה עלי — ואת רוח משפט וגבורה אשר הלבישני — לבלתי
 התיירא מן העריות האוהבים רע, כי איסרם ברוח שפתי להגיד להם פשעם וחטאתם. והנה
 הפרדתי המקרא הזה מן הקודם, לחלקו עם הנחובים הנאים אשריו עד סוף הפרשה לחלק
 אשר, וזה לשתי סבות: א' שהוא כמו העברה מענין לענין שנגדו, כי בו יורה הנביא התנגדות
 תכונתו לתכונת נביאי השקר. ב' כי מעתה יחזור לענין הכללי שפתח בו, והמה התנגדות
 העול והחמס, אשר כלל אותה במאמר מליכי קצר הכמות, בונה כיון בדמים ויושלים בעולה —
 וגם צר עוד בקלור נמרץ הסבית אשר הולידוהו, והעונש אשר יבא עליהם. — וזה יושלם
 האמתות

יַעֲקֹב וַיִּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל
הַמְתַּעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל-
הַיִּשְׂרָאֵל יַעֲקֹשׁוּ: (י) בְּנֵה צִיּוֹן
בְּדָמִים וַיְרוּשָׁלַם בְּעוֹרֶה:
(יא) רֵאשִׁיהוּ בַשְּׁחָד יִשְׁפְּטוּ וְכַהֲנִיָּה
בְּמַהֲרֵי יוֹרוּ וְנִבְיֵי אִיָּה בְּכַסֵּף
יִקְסְמוּ וְעַל-יְהוָה יִשְׁעֵנוּ לֵאמֹר
הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ לֹא-תִבּוֹא
עֲלֵינוּ רָעָה: (יב) לָכֵן בְּגַלְגַּלְכֶם
צִיּוֹן שָׁדָה חֲחַרְשׁ וַיְרוּשָׁלַם עֵינַי
תִּהְיֶה וְהָרַח הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעֲר:
ד (א) וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים יִהְיֶה:

יעקב! איהר אנגעזעהענען אים
הויזע ישראל! דיא איהר
רעכטספאלעגע פער אכשייעט
אינד יעדען גראדען זין פער
דרעהעט! — (י) הא, ציין איזט
אויף בלוטשילד ערכויעט;
אויף פֿרעעלטהאט ירושלים!
(יא) בעשטעכונג היישט צום
אורטהיילם שפרוך דער ריכט
טער; דער פריסטער אונטער
ריכטעט נור אום טהייערן
לאהן; דעם פראפֿעהעטען צווי
בערשפרוך ווירד נור מיט געלד
ערקויפט; אינד דאך שפרכט
מאן אויף גאטט פֿערטרויענד;
איזט ניכט דער עוויגע אין
„אונזערער מיטטע? אונזקאן
„קיין אונפֿאלל נאָהען. —“
(יב) זא ואלל דען אייערנטווע;
גען דייעם ערפֿאלגען: ציין ווער
דע איינם אַקקערפֿעלדע גלייך,
ירושלם איינעם עדען שטיינהויפען;
ד (א) איינסט אין שפעטער צוקונפט ווירד דער
טעמפעל בערג דעם עוויגען — אונ-
ער

ר ש י

(יב) עיין. דגורין:

ונחרו

ב א ו ר

האחדות הכללי, כידוע למשיל. (י) בנה ציון בדמים, כל אחד בונה עליותיו בדמים ובעולה,
כי כאשר שאין הזר משגיח, על כן כל איש הוצר בעיניו יעשה: (יא) ראשיה וגו', יחזור
על ענין החוכמה אשר זכר אחת אחת ויכלול אותה, באמרו שכל כת וכת מהשרים והראשים
יעזרו לרעה, כי הראשים לוקחים שחד ומעים דין העניים והאביונים, והכנהים שהיה להם
להורות משפט ודין, רק במחיר יורו, והנביאים אשר עליהם להוכיח העם ולנהלם על הדרך
הישרה, בכסף יקסמו, ונזאת קסם ושקרא, ונכל זאת ישענו כלם על ה' לחשוב שה' ישגיח
עליהם למען בית קדשו ותפארתו, כאשר אמרו היכל ה' היכל ה' המה. (יב) לכן, תהי' זאה,
נגללכם, שלא יפנה אל כבוד ביתו, כ"א ציון שניחתם בדמים, שדה תחרש, כלומ' שיהי' כמו
השדה הנחרש, וירושלים אשר בניחתם בעולה, עיין תהיה, לגלי אבנים (מדברי הרד"ק) עיין,
בנו"ן כמו במ"ם, וכן לקן הימין: לבמות יער, כמו צמות השדה שעלו כולם עליו יער ושמה
צלי סדרים, וכנוי הרבים הוא, כהיות שהר אחד מלא עליו יער נראה למרחוק כמו הרים
רבים, מהסתככות האילנות אשר לא ישחוו בגדלם וגובה קומתם:

ד (א) והיה באחרית הימים, ונזאה שלישיה, בלה דברים טובים ונחומים אשר ילאו מפי
הנביא בעת אשר סבבו לרה ולוקה, רוח ה' לבשה אותו לחם את עמו ולדבר על לבם,
לכל יתיאשו מן התקוה חלילה. — הנזאה ההיא מיעדת תשובה עלומה וגאולה עתידה אשר תהיה
לעם ישראל באחרית הימים — מנשרת שלום ומנוחה שיהיו אז בכל הארץ — משמיעה התנשאות
הממשלה לבית ישראל במקדש והכנעת אויביהם תחתם — והגדולה שכלם מגדת רב טוב,
שיתעלה

הַר בֵּית יְהוָה נִכּוֹן בְּרֵאשׁ
הַהָרִים וְנִשְׂאָהוּא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרָו
עָלָיו עַמִּים: (ג) וְהִלְכוּ גוֹיִם רַבִּים
וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲרֶה אֶל־הַר יְהוָה
וְאֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִזְרְעוּ
מִדְרָכָיו וְנִלְכְּהוּ בְּאַרְחֵיהֶם כִּי
מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר יְהוָה
מִירוּשָׁלַם: (ג) וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים
רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִּים עַד־
רְחֹק וְכַתְּתוּ חֲרַבְתֵּיהֶם לְאֹתִים

ערשיתמערליך פֿעסט — דער
בערגע ניפּפֿעל, דער היגעל
העכסטער זיין: הינויף נאך
איהם ווערדען נאציאנען
שטרעמען! — (ג) דער פֿעל
קער מענגע ווירד דאָהין וואָל
לען, שפרעכענר: „וואָהלאַן!
„לאַסט אונז דעם עוויגען בערג
„בעשטייגען, וואָלפֿאַהרען
„צום טעמפעל דעם גאַטטעם
„יעקב! דאָרט אונטערווייזעט
„איין זיינען וועגען מאַן אונז,
„אויף זיינען שטראַסען לער
„נעןלעבענסוואַנדעל וויר. —“
דען וויזער אינטערריכט גע
העט פֿאַן ציין אויס; דעם עווי
גען וואָרט, קאַמט אויס
ירושלים! — (ג) דער פֿעלקער

והניחחיהם
רעכטע ווערדען אויסגעגליכען דא; צורעכטווייזונג פֿינדען דאָרט ענטפֿערנטער רייכע
מעכטיגע נאציאנען. — שווערדטער ווערדען דאן צו זיכעלן אַכגעשטומפֿט; לאַנג אונד
שפּער

ר ש י

ד (א) ונהרו. ונקבלו שם יחד נכהרות ההולכים אל הים: (ג) ושפט. משפט זה ל' תוכחה
הוא

ב א ו ר

שיתעלה כבוד הבית ויתרומם לעיני הגוים, עד שכלם ינספו לעלות שמה לקבל האמונה האלהית
האמתית ולקרוא כלם בשם ה' אחד. — ובהיות זה הענין האזרון, ר"ל השתלמות העמים
בכללם ובואם לידי הכרת האמת, הוא העיקר ותכלית הכוונה, לכן פתח הנביא בו. — והנה
כבר ישע' הנביא ראה הכוונה הזאת בעיניו, ומיכה אשר נתגלה אליו ג"כ הענין העכוס הזה,
ספר המראה ההוא באורח הדברים (בשנוי לשון מעט) שהיו שגורים בסיו מדברי ישע', וזה
לעולם עניניהם ולחות מליחם (מדברי הרדי"א). וטעם והיה, להתחלת הדבור, כמו והיה
מדי חדש בחדשו (ישע' ס"ו כ"ג) ודומיהם הרבה. או יתכן שהוא עם מה שאחריו מאמר לעלמו,
ושעורו והיה זה באחרית הימים: נכון, תאר פעל יהיה, שראו כון בפלס נכון, וענינו חזק
ואמין, דבר עומד על תלו, כמו אף חכון תבל כל תמוט (תהלים ל"ג א'), ר"ל שזה הבית, תחת
היותו עתה לבמות יער, יהיה אז עומד על פנו ובמתנומו הראשונה: בראש ההרים וגו',
הטעם שיהיה ג"כ עליין על ההרים פלס וינשא על כל הגבעות. והוא משל על התרוממת
הקדושה והכבוד, וכמו שבאר אח"ז: ונהרו, מגורת נהר, ירובו שמה במרולת נהר, וכן דרך
ל"א לאמר על ענין זה: (הינטטרהען): (ב) ואמרו, זה לזה: לכו, מלת הקריאה (חינטטרה
יעקלין), וכמו שתרגמתי (ווקהוון!) והעד ונעלה, כי אין האדם מורה לעלמו: ובלכה
באררחיו, דרך וארח הנזכרים פה הם ע"ל ההשאלה, כי אין הכוונה שילכו ברגלם שמה, כ"א
שיקבלו דרכי אל והליכותיו, וינהגו א"ע בארמות חיים: כי מציון וגו', הם דברי הנביא שש
לתת טעם וסנה על השתדלות העמים להתהלך במעגלות הנהר, בהיות שמליון תלא תורה ודבר
ה' מירושלים, ואמתת למודיה תהי' נודעת אז בכל הארץ: (ג) ושפט, מוסב על דבר ה' שזכר,
כי הוא ישפט בין העמים. זה כוונת רש"י ז"ל שכתב משפט זה לשון תיכחה הוא דשירי' ומט
בלע"ז, (כ"ל רעזאונעמענט, פֿערנונפֿטטווס בל"א), ר"ל שהוא בפל ענין עם והוכיח שכל
אחריו, כי לא יבואו הגוים שמה למשפט, כ"א שמתוך דבר ה' שיתרחב בקלוי ארץ ויצואו העמים
לכלל הכרת האמת, ישנות ריב ומדון מן הארץ, ולכן הוסיף ואמר: וכחהו וגו', כי לא ינטרכו

וְהִנִּיתִיהֶם לְמִזְמוֹת לֹא־יִשְׁאוּ
 גֹיֵי אֶל־גֹּיֵי חָרֵב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד
 מִלְחָמָה: (ד) וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת
 גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאִין מִהֲרִיד
 כִּי־פִי יִהְיֶה צְבָאוֹת דְּבַר: (ה) כִּי
 כָּל־הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם
 אֱלֹהָיו וְאֲנַחְנוּ נִלְךְ בְּשֵׁם־יְהוָה
 אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: (ו) בַּיּוֹם

שפוער אין זענוען אומגעשאפֿען
 פֿען. ניכט מעהר ציקקען נאָפֿ
 ציאָנען דאָלכע געגען איינאָנֿ
 דער, ניכט איזט קריעגסֿאיבונג
 מעהר אים שיזאונגע. —
 (ד) פֿריעדליך וואָהנט אייןֿיעֿ
 דער נוןאין ווינעס ווינשטאָקס
 שאַטטען, אין דעם פֿייגען בייֿ
 מעם שוטצע ראַסטעט אַללעם
 אונגעשטערט; זאָ פֿערהײס עם
 דער עוויגע דעם וועלטאַללֿס
 הצרר! — (ה) מעגען אינדעם
 דיא פֿעלקער אַללע אין איהֿ
 רער געטטער נאָמען וואַללען;
 וויר וואַנדעלן געטראַסטען

החוא

מוטהעם אין אונזערעם גאָטטעם, דעם עוויגען נאָמען, איטמערדאָר! — (ו) אין יעֿ נער

ר ש י

הוא דשרינמ"ט בלע"ז: (ד) כי פי ה' לבאות דבר. והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגומר (ויקרא כ"ו): (ה) ילכו איש בשם אלהיו. ילכו לאבדון על שבדו עב"ם כח"י:

ב א ו ר

עוד לכלי מלחמה, כ"א המרבות יהפכו לאחים והחנינות למזמרות. — והבט נח הקורא הגעים על יומי תפארת המליכה הזאת ומין ערכה, כי ענין המשל הוא, שתחת החמס והמרובה שהיו תמיד בין ב"א להתגרות יחד ולחרחר ריב, לתת חרב איש באיש ולהרבות מלליהם, ולעשות תמיד מלחמה, שהיא סבת כל צרות מדיניות כידוע; עתה יהיו שלום ואמת, אהבה ואחיה וריעות, שמתוך כך תהי' ברכה ושפע בכל הארץ, כמאמר חז"ל אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום. — והענין הנשגב הזה כלל הנביא בזה המאמר הקצר, אשר הליב בה שני מיני כלים זה לעומת זה, כלי משחית לחבל, וכלי מביא ברכה לעולם, ואמר שיהפכו אלה לאלה. — ואין לך עולם מליכה גדולה מזו, המורה יותר על אמתת הענין, ע"י פעולת ההגשמה (פערזאניפיקאליין), שראינו בעינינו בני אדם ישברו חרבותיהם וחנינותיהם אשר השתמשו במו להשחית את ריעיהם, ויעשו מהם כלי עבודת האדמה להכין דגש ולהלמיט ברכה: — לאחים, כלים אשר יקלרו בס את התבואה, ודגשות התי"ו תמורת הנח אשר במלה זו נשמדברת בל"י, כמו את מחרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ד): למזמרות, כלים שזמרים בהם את הנפנים ושאר העלים, כמו וכרמך לא תזמור (יד"ק) ולא ילמדון עוד מלחמה, הכוונה שדיעת חכמים מלחמה, אשר לריך לזה למוד והוגל רב, תהיה אז נשכחה: (ד) וישבו איש תחת גפנו, ענין המליכה הזאת ידוע, שהיא ישיבת האנשים בשלום ובשלוח סבלי כחד וחרדה, תחת חסיון כל עצי גפנס ותאנחס, במקום השדה והפרוזן, ולא יסגרו במבצרי חזקים מפני האויב, כי ינטל הגזל והחמס מן הארץ: (ה) כי כל העמים, שעורו אס גם כל העמים ילכו בשם אלהיהם, ואנחנו נלך ונתחזק בעבודת הבורא ית' ובשמו נדבק לעולם ועד. — ואין זה הכתוב סותר לדבריו הראשונים, כאשר נראה בהשקפה הראשונה, שהי' הניבא כמו מסופק בדברי עלמו; כי באמת אף שכוונת הבורא ית' להשלים הארץ ויושביה, וכל העמים יקרבו מעט מעט להכרה האמתית, עד שתמלא הארץ דעה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שנס אחד, כמו שיעדו הדבר הזה כל הניבאים ע"ה; בכל זאת אין כוונת הבורא ית' שיתדמו כלם באיכות עבודתם ודרכי הנמוסים החינויים כי יותר קרוב אל הדעת לאמר שפרוד הדתות והמנהגים לא תחדול לעולם כל ימי הארץ, שזה הוא דבר מוטבע בטבע האנושי להיות הענין הזה מתחלף ליושבי ארצות שונות, ע"פ החלפות הישוב והנמוס וההשגה שלכל א' וא'. — (ועיין מה שכתב החכם השלם הרמב"מ זל"ל בספרו ירושלים על הענין הנשגב הזה): (ו) ביום ההוא,

ההוא נאם יהוה אספה הצלעה
 והנדיחה אקבצה ואשר הרעתי:
 (ו) ושמתיו את הצלעה לשארית
 והנהלאה לגוי עצום ומלך יהוה
 עליהם בחר ציון מעתה ועד-
 עולם: (ח) ואתה מגדל עדר עפל
 ברת ציון עדיך האתה ובאה

נער צייט, וא שפריכט דער ע-
 וויגע, ויילל דיא געלעהמטע
 איך וויעדער צוריק פֿיהרען,
 דיא פֿערשטאָסענע נאָך איה-
 רער היימאַט ברינגען, זיא,
 דיא איך געמיסהאַנדעלט.
 (ז) דיא געלעהמטע וואַנדל'
 איך אין גליקליכען איבער-
 רעסט, דיא ענטפֿיהרטע אין
 מעכטיגע נאַציאָן, — דאָן רע-
 גיערט איבער זיא דער עוויגע,
 טהראַנעט וויעדער אויף דעם
 בערגע ציון, פֿאָן נון אַן אונד
 אין עוויגקייט! — (ח) אונד דוא!

המבישלה

בורגפֿעסטע הירטען-וואַרטע! שיקקע דיך צום עמפֿאַנג דער ציון'ס טאָכטער אַן! דיין ער-
 וואַר.

ר ש י

(ו) אספה הללעה. אכנוז מטלטליא. ול'נ'ל' מרפא כמו ואספתו מזרעתו (מלכים ב' ה'): ואשר
 הרעתי. ואותם שהריעותי להם בעונם: (ח) ואתה מגדל עדר. ת"י ואת משיח ישראל
 דטמר מן קדם חובי כנשתא דליון. פ"י מגדל לשון מעוז. ותרגום עדר כנ". ותירגום עופל
 ל' אופל. וי"לם מגדל עדר ז"המ ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל וזוחן (ישעיה ל"ג): עדיך
 תאתה

ב א ו ר

אחרי זכור בהקודם השתלמות העמים בכללם וזואם לידי הכרת האמת, להשנית ריב ומדון
 ולהסיר העול והחמס מקרבם, עוד ישוב שנית להעיר בדברי קדשו על התשועה הגדולה
 שחיהו בעת ההיא לעם ישראל, ע"י שהעמים יכירו וידעו גדול העול והחמס הנעשה לשה
 סורה ישראל, וישבו להטיב עםם ולהשיבם לארצם, כמאמר ישעי' הנביא ע"ה והביאו בניך
 בחן ובנתיך על נתף חנשאנה. — ולהיות הענין הזה הוא המסונב מהענין הקודם, לכן
 הפרדתי החלק הזה מהראשון, כאשר נצר העיר על זה הרד"א ז"ל: אספה, שרשואסף ומשפטו
 אספה מהקל, וכן ויוסף עוד דוד (שמואל ב' ו"ו א') שהוא כמו ויאסף (הרד"ק): הצלעה,
 ענינו הנכאה צנגלים, כנוי לעם ישראל בגלות החיל הזה אשר נמשך ימים רבים, ומשלם זה
 לאיש צולע על ירכו המאחר דרכו ולא יוכל לרוץ במהירות: ואשר הרעתי, שמוש הו"ו זה
 בשמוש ע"פ הרוב, ליתר באור הקודם, כלומר היא אשר הסבותי לה רעות רבות ולרות, וכן
 חרגמתי בל"א: (ז) ושמתיו גוי, דרך הכחוב לכנות את יתר הפליטה הגשאר לאיש מן הדבר
 אשר עזבו עליו מקרים רעים, בשם שארית או שריד, והוא מין שם מופשט כללי (איינע פֿרט
 זבטטרעקטעס קאָללעקטיוון), ומתולדת האדם לחבנ את השארית הזה, לתת לו תשואת מן
 ולשומר נאמת ממשביות חמודותיו, וזהו עעם המקרא כי יהפוך הצולעה והנמאסה בגלות אשר
 ארכו לה הימים שמה, לשארית נחמד אשר ישים ה' עניו עליו להטיבו: והנהלאה, שם הפעל
 מגזרת הלאה, שהוא ענין רחוק המקום והזמן (מדברי הרד"ק). ויתכן שינוון גם על ההוראה
 השנית שזמיבה הזאת, ר"ל הליאות והעיפות, אף שהוא מגזרה אחרת, ואמר כי הנהלאה,
 ר"ל הנרקקה מארצה והנחלשה בארץ אויב, תהי' עתה לגוי עזום, ובחרגומי לא יכולתי לנוף
 ב' הכוונות יחד, כי אין מלה בלשון אשכנזית המורה על ב' ההוראות ההמה כאחד: (ח) ואתה
 מגדל עדר, הוא מגדל דוד (עיין בהקדמה), וקראו מגדל עדר, כי ישראל נמשלים לעדר
 הלאן, וליון וירושלים הוא מקום אשר כל ישראל נאספו שם ג' פעמים בשנה והיו זה בעדר
 נחיד הדברו (רד"ק): עפל בח ציון, מוקה ומוקפה, כמו עופל וזוחן: עדיך תאתה, לדעת
 המפרשים מוסב לזטה (אף שהוא באתנח) על ונאה הממשלה הראשונה, והוא כפל ענין במ"ש;
 ולרעתי

הַמְּשָׁלָה הַרְאֵשְׁנָה מִמְּלַכַת
בֵּית יְרוּשָׁלַם: (ט) עָתָה לָמָּה
תְּרִיעֵי רַע הַמֶּלֶךְ אֵין בְּךָ אִם-
יִוָּעֶצֶךָ אֲבָד כִּי הַחֲזִיקְךָ חֵיל
כִּי יוֹלְדָה: (י) חוֹלֵי וְגַחֵי בֵּית-צִיּוֹן
כִּי יוֹלְדָה כִּי עָתָה תִּצְאֵי מִקְרִיָּה

ושכנת

תרגום אשכנזי קט

ווארטעט וויערער יענע אל-
טע העררשאַפֿט; קעניגליכע
רעוידעניץ דער טאַטער
ירושלים'ס! — (ט) וואס ער-
העבעסט דוא איצט יאַטמער-
פֿאַללעם קלאַנגעשרוייא, פֿעהלט
עס דיר אַן איינעם קעניגע? כּיזט
דוא דער רעטהע דען פֿערלו-
סטיג, דאַס אַנגסטוועהע דִיך
ערגרייפֿט, גלייך דער געבעה-
רערין? — (י) ערציטטערע
נור, אַ טאַטער ציון! ער-
פרעסע יאַמערטאַנע, דער וועבנערין גלייך! יאַ איצט ענטפֿלייכסט דוא צוואר דער
שטאַרט

ר ש י

תחת. שארית הנולעה והנהלאה כולם יקבלו אליך: ובאה הממשלה הראשנה. תבא הממשל'
שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחלה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה
הראשונה הממלכה לבת ירושלים: (ט) עתה. שאת מורדת בני: למה תריעי רע. שיתי לבך
למה את לריכה לבקש רעים ואהובים מלכי מזרים ומלכי אזור לעזור: (י) חולי. ל' חלילה
כמו (כאן) כי החזיקך חיל והל' נופל על יולדת: וגח. כרעי ושחי על גחונך וכן בלשון משנה
ותל הגוחה לרשות הרבים: תלחי מקריה. מירושלים ללכת בגולה: ושכנת בשדה. תחי
שכונתך

ב א ו ר

ולדעתי יותר נכון לפרשו, כי מלת בת ליון עומדת במקום שחיס, וטעם הכתוב, שמדבר אל
עיר הממלכה אשר קרא אותה בשם עופל בת ליון, שחיה נכונה לקבל עוד בת ליון אל תוך
חומותיה, ותבוא אליה עוד הממשלה והמלכות כבראשונה וכימי קדם: (ט) עתה למה תריעי,
הנכון כפי' הרד"ק והראב"ע שהוא מענין תרועה ולעקה לאבל. ושעור הכתוב כי יוסיף הנביא
לנחם את העיר או את הכנסייה לאמר למה תחאבלי ותבכי עתה על אנדון מלכך ויועלך עד
כי תאמרי נושא, האם אנדה תקותך! הלא ה' הוא מלכך ויועלך. — כי החזיקך חיל כיוולדה
היושנת על משנר: (י) חולי וגח, הנה ראינו כי הנביא ינוד במחשבתיו אנה ואנה לדבר
פעם על הזרה ולהגדילה מאד, ופתאום ישוב לדבר על הישועה, וכן ימיר ויחליף המאמרים
זה בזה! גם אחרי שאל במתמיה למה תריעי רע, המלך אין כך כי החזיקך חיל כיוולדה,
שב לאמר חולי וגח, ונראים דבריו כסותרים זה את זה? — חמוס באמת אין מדריך האוהב
האמתי הנא לגוד את רעהו ולנחמו על כרתו, להכחיש את הזרה או להקטינה בעיניו, כי
דברים כאלה לא יכנסו בלבו, בהיות שלב הננאב מלא מעצנון ויגון רב על התלאה אשר
מלאתהו, ואיך ינחם או יתפעל מקול דברים רקים שאין צם מועיל? ואולם אם יודה לרעהו
כי גדלה רעתו באמת ויזדיק דבריו ותלונותיו אשר דבר מרוב שיחו ובעסו, או ימאץ נוחס לו,
כי בתולדות האדם להתפעל ולמלוף רווחה לנפשו, בראותו כי ישרו דבריו בעיני זולתו, ומתוך
זה ימלא המנחם מקום להוסיף בנחמה ולאמר כי לא יתיאש מן התקוה, כי עוד יד' ה' נטויה
עליו לעזור מצרתו, או יאמר לו כי מתוך הזרה עלמה יעמוד לו רווח והללה, ויראה לו אפשרות
הדבר איך יהפך האבל לשאון, וכדומה, כי ע"י דברי נחומים כאלה תחלש הפעלת הזער אחת
אחת ויבנו רעיונו לענינים אחרים משיבים נפשו. ועל סגולת הטבע ההיא הונחה עליה מלת
נחמה כל"ע בבנין הנכד כהוראת הזירש נחם המיד על תנודת המחשבה מענין לענין שנגדו.
ועל הנסיון הזה מיוסד מליבת הכתובים אשר לפנינו, כי אמר, הן אחת כי רחוי לך להתחולל
ולהכחיש אותה, כי אשר יגורת יבוא לך שחלחי מקריה ושכנת בשדה, כדרך הגילים שבויי מרב,
וגם תבואי לבבל, מקים הגלות לאוחס שהגלה נבוכדנאצר מלך בבל; אך דעי כי גם מקום
גאולה והללה לך מידי אויבך. וכמו לפקידת בית שני ע"י בורש מלך פרס שהרשה להם לבנו
ולבנות

שטארט; מוסט ד'ך אויף אַפֿע-
 נעם פֿעלדע לאַגערו; וואַנ-
 דערסט נאָר נאָך ככל הין: דאָך
 דאָרט האַררעט עררעטטונג
 דיין, דאָרט לעסט דער הערר
 בעפֿרייאונג ד'ך פֿינדען, פֿאָן
 דעם פֿינדעס געוואַלט! —
 (יא) איצט דאָטטעט צוואַר דער
 פֿעלקער מענגע ז'ך אום ד'ך,
 אונד אַללעס שפּריכט: „ענט-
 „ווייהעט איזט ציון! אונזער אוי-
 „גע ווירד נאָך לוסט אַן איהר
 „שויען. “ (יב) דאָך אינקונ-
 דיג דעם עוויגען ענטווירפֿע,
 דורכֿשויען זיא זייגען ראַטה-
 שלום ניכט: דאָס נור צוואַמ-
 מען ער זיא טרייבעט, וויא
 גארבען געבינדע נאָך דער
 טענגע. — (יג) אויף, טאָב-
 טער ציון! בענינגע נוו דיין
 דראַשגעווערבע! מיט אייזער-
 נעם האַרנע, מיט עהרנער הוי-

ושכנת בשדה ובאת עד-בבל
 שם תנצלי שם יגאלך יהוה מבפ
 איבך: (יא) ועתה נאספו עריך
 גוים רבים האמרים החנף ותחו
 בציון עינינו: (יב) והמה לא ידעו
 מחשבות יהוה ולא הבינו עצתו
 כי קבצם כעמיר גרנה: (יג) קומי
 ודושי בתציון כי קרנך אשים
 ברזל ופרסתך אשים נחושה
 והדקות עמים רבים והחרמתי
 ליהוה בצעם וחילם לאדון כל-
 הארץ: * (יד) עתה התגדדי בת-

בקצת ספרים יש פה החחלת פרשה ה' גרוד

פֿע, צערמאַלמעסט דוא דער באַרבאַרען מענגע; דאָן זייא דעם עוויגען דיא בייטע געוויי-
 העט, איהרע גליקסגיטער אַללע דעם העררן דער גאַנצען ערדע! (יד) איצט שטרייפֿט צוואַר
 וויל.

ר ש י

שכונך חרושה כשדה: (יא) האמרים תחנף. עתה תחייב ליון בחטאתיה ויפקד עליה עונה:
 ותחו בציון עינינו. ותראינה נה עינינו מה שאינו לראות נה: (יב) כי קבצם כעמיר גרנה.
 וסופו לקבצם אל עמק יהושפט וסבינות ירושלים למלחמה כמו שמקבלין עמיר כדי לדוש
 שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הקב"ה לכו קומי ודושי בת ציון: (יג) והחרמתי. לשון
 הקדש: בלעס. מה שנסו מגולה וחמם: וחילם. וכסיהן: (יד) עתה תתגדדי בת גדוד.

ב א ו ר

ולגנות ירושלים. (יא) ועתה נאספו, ענין המאמר הזה גם הוא בענין המאמר הקודם, כי
 אמר שנאמת נאספו גוים רבים עליך למלחמה, השמחים על מפלתך ואומרים תחנף ליון, כמו
 תחנף הארץ (ירמי' ג' א') כלומר שלא תוכל לסבול עוד יושביה, ותראנה עינינו בציון מה
 שקוינו: (יב) והמה, וי"ו לעורר על היסוד הקודם, ר"ל אך דעי נאמנה כי הגוים ההם
 געלס מהם מחשבות ה' ועלתו, כי הוא ית' העיר אותם להאסף כה יעד, למען האבדים כלס
 שמה: כי קבצם יגו', כאדם המקבץ עמירי השדה אל תוך גרנו לדוש שם: (יג) קומי ודושי,
 מנהג חרות הקדם לדוש את התבואה ע"י דריסת רגלי הנהמה ורמיסת פרסותיה. ודרך
 המקרא להמטיל את הנכות והממשלה אשר ירדה איז צוילתו בפרך בענין הדישה. והנה ועלה
 הנביא בכח דמיונו כאלו האויבים לנגד עיניו ויקרא בעולם התפעלותו אל הכנסיה לאמר קמי
 עתה והתחילי לדוש את כריך, ואל תחתי מהמונס הרב, כי קרנך אשים חוק כנרול לנגחם
 ולהפילם לארץ, ופירסותיך אשים נחושה לדושם ולהדיקס בעפר לדוש: והדקות, עבר מהפעיל
 מן הכפולים ליקבה נכחת עם וי"ו המהפך העבר לעמיד: בצעם וחילם, כפל ענין צמ"ש,
 כי הטעם אחד: (יד) עתה התגדדי יגו', המסך המאמר הקודם, כי הנביא הולך ומפסח
 ע"ד

גְּדוּד מְצוֹר שָׁם עָלֵינוּ בְּשֶׁבֶט יָכוֹ
עַל-הַלְהוֹ אֶת שֵׁפֶט יִשְׂרָאֵל:

ה (א) וְאַתָּה בֵּית-לֶחֶם אֲפֻרְתָּה
צִעִיר לְהִיּוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה
מִמָּקְדָּ לִי יֵצֵא לְהִיּוֹת מוֹשֵׁר בְּיִשְׂרָאֵל
וּמוֹצֵאתוֹ מִקֶּדֶם מִיָּמֵי עוֹלָם:

לכו

הרגום אשכנזי קי

ווילדע האַרדע אינס לאַנד,
אומגיכט מיט באַללווערקע
אונז; שלענט דעם בעהער-
שער ישראל'ס מיט גייסעל
פֿעֿר־אַבְטֿליך דיא וואַנגע. —
ה (ב) דאָך איינסט ווירסט דא,
ביח לחב! דער בידערן איינע;
ווינציגעס שטערטבֿען איצט —
אונטער יהודה'ס געפֿירסטע-
טען שטעממען איינסט. —
אויס דיינער מיטטע ענט-
שפּריעסט דער מייניגע, איין
נייער רעגענט אין ישראל, דער פֿאַרוועלט ריהמליכען אַהנענשטאַממ'ס, פֿאַן אוראַלטען
צײַ

ר ש י

עתה צעת גזרתה הרע על העון כי גזר תתגודדי בת גדוד בת כשדים קבלי גדודין כי עתה
הוא אשר תלחמי הגדוד אשר שם מלור עלינו: בשבט יכו על הלחי. מי גרם לה להלחית את
אשר ישראל מלעיבים על נביאיהם ושופטיהם ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מלכו
בכסיקתא וכן ישעיה הוא אומר (ישעיה נ') גוי נתתי למכים:

ה (א) ואחה בית לחם אפרתה. שילא דוד מאס שנאמר (ש"א י"ז) בן עבדך ישי בית הלחמי
ובית לחם קרויה אפרת שנאמר (בראשית מ"ח) בדרך אפרת היא בית לחם: לעיר להיות
באלפי יהודה. ראוי היית להיות לעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רוח המואביה שדך:
ממך לי ילא. משיח בן דוד וכה"א (תהלים קי"ח) אבן מאסו הבונים: ומוצאתיו מקדם. (שס)

ב א ו ר

ע"ד המליכה הכרות הנוכחות העגרות עליהם, והתשועה האלהית אשר תנא אחרי' בימים
העתידים, אך הוא נבדל בענין מאמריו מן הקודם, במה שהואיל לדבר בלרה אמת גדולה למאד,
והוא ירידת המלכות מגדולתה ובואה בסתר המדרגה התחתונה; ומן הרעיון הזה נמשך רעיון
הנחמה, כי לעת הגאולה תלמח ישועה וגדולת המושל המדש אשר יקום אז מבית המלך הראשון
ויגדל שמו בכל הארץ, ויהיה נברית שלום עם כל שוכני תבל. ומעתה לא יוסף עוד הנביא
לדבר מן הכרות, אחרי שכבר עלה ברעיוניו כאלו נשנא מכל וכל ואינס. — בהגדוד, הסג הנביא
פניו אל האויב לדבר בלעגי שפה, עתה תתחברי גדודים גדודים, את בת גדוד! מצור שם,
הלורר עלינו: בשבט יכו, האויבים על הלחי של שופט ישראל, דרך שפלות ובזוי. ובנוונה
יאמר השופט, שדרכו לרדות בשבט את המשייבים בדיון, ועתה יכו אותי, לומר שכל כך ירדנו
בעומק השפלות להתנהג עם המושל כעם אחד מדלת הארץ:

ה (א) ואחה, הו"ו תשמע במקום אצל: ביח לחם אפרתה, לפי הסנמת כל המפרשים,
אפרתה היא אפרת, והוא חלק מן נושא מאמר, וכן לעיר להיות באלפי יהודה. ואינו
יודע על מה כינה הכתוב אותה בשם אפרתה, ומה לורך נידיעתו? אם בעבור שיש עוד בית
לחם אחר, הלא בית לחם אשר ליהודה עיר מולדת דוד, נודע בשערים שמה? לכן בחרתי
אני לפרש הכתוב באופן אחר ולחלקו למאמרים קטנים בעלי נושא ונשא. כי ידוע ששם אפרת
בל"ע מורה גם על חשיבות ונשיאות, כמו מחלון וכליון אפרתים (רות א'), ומעתה אחרי שנכתוב
הקודם הליב הנביא לעינונו שכל מדרגת המלך הרעיון הזה הניאו על שפל מקור בית המלך
ומחלנו, נידוע שה' ית' לקחו מאחר הנוה מן הלחן אשר לישי בית הלחמי, ולכן הוסיף בדברי
נחמה לאמר, ואחה בית לחם (קלת המדרגה) סופך להיות אפרתה, חשונה באומה, אתה
לעיר המשפחה! עוד תהיה באלפי יהודה וראשיה. ולזה ערך נתוח המאמר הוא כזה:

ואחה ביח לחם — אפרתה

— צעיר להיות באלפי יהודה. ממך לי יצא, כלומר ממך
ילא איש אשר יהיה מיוחד לי לשמי, להיות מושל בישראל: ומוצאתיו מקדם, ר"ל משפחת
אבותיו

צייטען הער. — (ב) דאראב
 ניבט ער זיא זא לאנגע פרייז:
 ביז דעם נידערקאממענס צייט
 ערפאלגט; דאן קעהרט זיינער
 ברידער רעסט צוריק, זאממט
 דען קינדערן ישראל'ס. (ג) ער
 טריטט נואיףלייטעט זיא מיט
 דעם עוויגען זיענס-קראפט!
 האך ערהאבען, אין זיינעם
 גאטטעם דעם אונענדליכען
 נאמען! זיא וואהנען רוהיג,
 דען רוהמפאלל ווירד זיין נא-
 מע, ביז צור ערדען-גרענצע
 היז. (ד) עוויגער פריעדע
 העררשט דאן! — ווירד אשור

(ב) לכן יתנם עד-עת יולדה ילדה
 ויתראחיו וישובון על-בני ישראל:
 (ג) ועמד ורעה בעז יהוה בגאון
 שם יהוה אלהיו וישבו כי-עתה
 יגדל עד-אפסי-ארץ: (ד) והיה זה
 שלום אשור וכי-יבא הארצנו וכי
 ידרך בארמנותינו והקמנו עליו
 שבעה רעים ושמונה נסיכי אדם:

ודעו

וואהל דען איינפאלל אין אונזער לאנד נאך וואגען? ווירד ער אונזערע פאללעסטע קוה
 בעטרעטען? — ניין, וויר רייצטען ווידער איהן זיעכען רעגענטען, אכט פירסטען אויס
 אדם

ר ש י

לפני שם ינון שמו: (ב) לכן יתנם עד עת יולדה. יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר
 חלה וילדה ליון את בניה ליון אשר החזיקה עתה חיל כולדה. ועכשו היא קרויה יולדה.
 ורבותינו אמרו מבאן אין בן דוד בא עד שתפוט המלכות ט' חדשים על כל העולם כולו
 אך לפי פשוטו זהו הכנה שפירשתי: ויתר אחיו. של מלך יהודה כלומר שאר שבט יהודה:
 ישובו על בני ישראל. יתחברו עם שאר השבטים והיו לממלכה אחת ולא יתנו עוד לשתי
 ממלכות: (ג) ורעה. ופרנס את ישראל: וישבו. עתה מן הגלויות: כי עתה יגדל. מלכס
 עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: (ד) והיה זה שלום. גמור וקבוע באין
 הפסק עוד ולא ידמה לשאר החששות שהיו לרות אחריהן: אשור כי יבא. הרי כי משמש
 בלי אס אס יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימו עליו שבעה רעים. שבעה ושמונה. רבותינו
 פירשו

ב א ו ר

אבותיו ויחוס תולדותיו מימי קדם, זה מלכות בית דוד, כאשר כבר נבא ישעי' על זה וילא
 חטר מנזע יאי: (ב) לכן יתנם, ביד אויביהם, עד בא העת אשר חלה וילדה ליון את בניה
 אשר עליהם החזיקה עתה חיל כולדה (רש"י). וראה הקורא הנעים! נעם המשל ואמתחו,
 כי כמו שהושם בטבע הולדה שיחזור לזכרם וזכרם ילדה, והלזכרם האלה המה סבות
 ועזר ההולדה, כן המשיל הנביא בחזונו את לרות הגלות ומכאוביה, שמתוכם תלמח ישועה
 לעם נענה ונכאב. — ויתר אחיו וישובון, אז, כנוי אחיו על השלך המיועד: על בני ישראל,
 כמו עם ב"י, הם עשרת השבטים: (ג) ועמד, הטעם שאז יגלה לעיני עמו כל"א (חויפטערעטען,
 ערטייגען): ורעה, את ישראל שזכר: בעז ה' בגאון וגו', כנויים לבח ה' ית' הבכ"ת, כלומר
 יהיה נעזר ונשגב בממשלתו מאת ה' הנעלה נכחו למעלה למעלה: וישבו, בהשקט ובנחת:
 כי עתה יגדל, כת"י יסגא שמים: (ד) והיה זה שלום, גמור וקבוע באין הפסק עוד (רש"י),
 כי היראת שורש היה לפעמים על התמדת המליאות וטעם מלת זה לדעתי על השלום שגר
 בהתמלת הפרשה כלומר שזה יהיה סבת השלום אשר יגלוט בכל הארץ: אשור כי יבא, כי זה
 משמש בלשון אס (רש"י), הטעם שאס עוד אשור יתקף נפשו לבא בארצנו ולדרוך בארמנותנו,
 כאשר יעשו עתה: והקמנו, וי"ו לתשונת החנאי, ר"ל שאז נקיס עליו: שבעה רעים וגו',
 מספר שבעה ושמונה דרך גחמא, רועים ונסיכי כ"ע כמ"ס: נסיכי אדם, נסיכים גדולי היחס
 עד

חרגום אשכנזי קיא

אדם'ס געשלעכטע. — (ה) זיא
ווערדען פלאגע: אשור'ס לאנד
מיט פֿערהעערענדעם שווערד
טע, מיט איינגען געציקטען
דאלכען נמרוד'ס פֿאַטראַנד.
זאָ שיצטע מאַנפֿאַר אשור אונז,
ווען אין אונזער לאַנד ער נאָך
איינצופֿאַללען, אונד אונזערע
גדענצע צו בעטרעטן וואַנטע. —
(ו) יעקב'ס איבעררעכט איז
אין דער פֿעלקער מיטטע דאָן
וויא טהוויא פֿאַם עוויגען, וויא
רענען גום אויף האָהעס גראַז,
פֿאַן מענשען ניכטס ערוואַר
טענד, ניכט האָפֿענד אויף
ערדענוואַהנע. (ז) יאָ יעקב'ס
איבעררעכט ווירד זיין אין דער
פֿעלקער מיטטע, אונטער דער
נאַציאָנען מענגע, וויא אונטערם
געווילד דעם וואַלדעם איין לע
ווע, וויא איין זונגער לייא אונז
טער שאַפֿהעערדען, דער
אַנפֿעללט, נייערשטירצט, צעררייסט: נייעמאַנד וואַנט'ס צו רעטטען. (ח) זאָ ווירסט דוא
אַב

(ה) ורעו את ארץ אשור בהרב
ואת ארץ נמרוד בפתחיה
והציל מאשור כיריבוא בארצנו
וכי ידרך בגבולנו: (ו) והיה
שארית יעקב בקרב עמים רבים
כטל מאת יהוה כרביבים עלי
עשב אשר לא יקוה לאיש ולא
ייהל לבני אדם: (ז) והיה שארית
יעקב בגוים בקרב עמים רבים
כאריה בבהמות יער ככפיר
בעדרים צאן אשר אם עבר ורמם
וטרף ואין מציל: (ח) תרם ירך

על

נייערשטירצט, צעררייסט: נייעמאַנד וואַנט'ס צו רעטטען. (ח) זאָ ווירסט דוא

ר ש י

פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: (ה) ורעו את ארץ אשור. וירולוו
כמו (זס ב') תרועס בשבט בדול: ואת ארץ נמרוד. היא דבול: בפתחיה. בשערי מדינותיה:
(ו) כטל מאת ה'. שאין כל לעולם ע"י אדם ולא ינקשו בני אדם עליו כך לא יקוה ישראל
לעזרת איש כ"א בה': (ז) כאריה בבהמות יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף.
רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו
בשביל

ב א ו ר

עד אדם. ודרשת חז"ל ידוע: (ה) ורעו, ושברו, כמו ירעוך קדקוד (ירמי' ב' י'): ואת ארץ
נמרוד, היא ארץ אשור, וכן כתוב (בראשית י' י"א) משם ילח אשור (עיין באור לס' נתיבות
השלוס): בפתחיה, בחרבותי' כמו והמה פתחות, והכנוי על ארץ אשור, שנחברות אשור
בעלמס יהרגום: והציל, המליל, את ישראל מאשור: (ו) והיה שארית יעקב, סיוס הנחמה,
כולל מלכ ישראל ותכונת ערכס נגד אר עמי הארץ, כי ישראל נושע בה' לבדו ולא ינטח
באדם, ולכן אל ילטרבו עוד לסבות וכלים, כמו שמנאר והולך: כטל, שאין כל לעולם ע"י
אדם, כך לא יקוה ישראל לעזרת אדם כ"א לה' (רש"י): כרביבים, הם המטר הרב, והעשב
גדול מהדשא, כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדול (רד"ק): (ז) והיה, עוד
זאת גדולה מהרשונה תהיה, כי שארית יעקב במעוט כמותו נגד הגוים הרבים יהי' כארי'
בבהמות יער. כוונתי לזה בתרגומי בתיבת (י"א) שהוספתי בראש המקרא: כאריה בבהמות
יער וגו', הארי' הוא הגדול ויחגבר על החיות היער החזקים, הנכפיר הוא הקטן במין הארי'
שאין לו כח לטרוף בתיבתו יער, אבל יש לו כח בעדרי לאן ויעבור עליה' וירמסם ויטרוף אותם
ואין

עַל־צַרִּיךָ וְכָל־אֵיבֶיךָ יִכְרְתוּ:
 (ט) וְהָיָה בַּיּוֹם־הַהוּא נֶאֱמַר יְהוָה
 וְהִכְרַתִּי סוֹסִיךָ מִקֶּרְבְּךָ וְהִאֲבֹדְתִי
 מִרְכַּבְתֶּיךָ: (י) וְהִכְרַתִּי עֲרֵי אֶרְצְךָ
 וְהִרְסֹתִי כָּל־מִבְצָרֶיךָ: (יא) וְהִכְרַתִּי
 כְּשָׁפִים מִיָּדְךָ וּמַעֲוֹנִים לֹא־יְהִיוּ
 לָךְ: (יב) וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ
 וּמִצְבֹּתֶיךָ מִקֶּרְבְּךָ וְרֵאֵ־
 תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ:
 (יג) וְנָתַשְׁתִּי אֲשִׁירֶיךָ מִקֶּרְבְּךָ
 וְהִשְׁמַדְתִּי עֲרִיךָ: (יד) וְעֲשִׂיתִי בְּאֶף
 וּבַחֲמָה נָקַם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
 לֹא שָׁמְעוּ:

ו (א) שְׁמַעוּ־נָא אֶת־אֲשֶׁר־יְהוָה
 אָמַר קוֹם רִיב אֶת־הַהָרִים

והשמענה

ר ש י

בשגיל גורותיו ולבאותיו: (ט) והכרתי סוסיך. הוא עזרת מלכים שאתם נשענים עליהם
 להמליאכם סוסים: (י) והכרתי ערי ארצך. ולא תלטרך לערי מבצר: (יג) והשמדתי עריך.
 ואשילי בעלי דבנך וכן (ישעיה י"ד) ומלאו פני תבל ערים וכן (ש"א ב"ח) ויהי עריך:

ך (א) את ההרים. את האבות:

הגבעות

ב א ו ר

ואין מליל (מרד"ק): (ט) והיה, זה, ביום ההוא, כאשר אכרית סוסיך, שלא תלטרך עוד
 לסוסי' ולמרכבות: (י) ערי ארצך, שהם מוקפות חומה: (יא) כשפים ומעווננים, מעשה
 הנבלים שאין בהם ממש: (יג) עריך, ת"י בעלי דבנך נראה שהוא מטעם ולבי ער (שיר ה' ב'),
 לויב שהוא מעיר תמיד ומחשב רע על זולתו (חיים פיינדליך געוונטער).

ך (א) שמעו נא, נבואה רביעית, תוכחת מוסר על העול והחמס אשר בעיר ועל פשעיה'
 אשר גברו, וברוח שפתיו יורם הכניא, כי אין מעשה הקרננות עיקר, ולא בואת יוסר
 עון, אס לא יטהר הלב, ולא תודרך הנפש החיטאת, — כי אס עיקר כוונת הבורא ית'
 שחשלים הנפש ע"י אהבת משפט ומסד ומעשה הלדקה. ואמר נגד ישראל שמעו מה שאמר לי'
 האל ית', וזה: קום ריב את ההר', כלומר השמיע קולך כל כך ששמעו ההר' הגבוה' את
 הריב

אכזיגען, איבער דיינע ווי.
 דערוואכער, אונד אללע דיינע
 האססער ווערדען צו גרונדע
 געהען. (ט) אן יענעם טאגע
 שפריכט דער עוויגע, שאפע
 איך דיינער ראססע הויפען היג
 וועג, פערניכטע דיינע קריענס:
 וואגען. (י) ריסע דיינעם לאג
 דעס בויגען נייערער, שלייפע
 אללע פעסטונגן: (יא) פער
 באונע צויבערייא, פערשייבע
 אבערגלויבען: (יב) צערשטע
 רע געטצענכילרער אונד
 שטאנדזיילען, ניכט מעהר
 ווירסט דוא דיינער הענדע
 ווערק אנבעטהען. (יג) אויס
 געראטטעט וינד דאן דיא גע
 ווייהטען האינע פערשוואונדען
 דיינע פיינדליך געווינטען:
 (יד) דען מיט וואוטה אונד
 צארן ווערדע איך ראכע איבען,
 אן דען פעלקערן, דיא ניכט גע
 הארבען וואללען. —

ו (א) פערנעהמעט, וואס דער
 עוויגע שפריכט! אויף!
 הארדע מיט דען בערגען, לאס
 לויט

תרגום אשכנזי קיב

לויט דען היגעלן דיא בעשווער-
 דען האַרען. (ב) זאָ האַרט,
 איהר בערגע! דעס עוויגען
 שטרייט; איהר מעכטיגען
 שטיטצען דער ערדע! מיט זיי
 נעם פֿאַלקע רעכטעט ער, דער
 עוויגע; לעסט זיך מיט ישראל
 אין וואַרטשטרייט איין: (ג) וואָס
 טהאַט אײך דיר מיין פֿאַלק?
 צייג אָן, וואָמיט בעלעסטײַגעט
 אײך דײַך? (ד) בראַכטע אײך
 נײַט אױס מצרים דײַך הערויף?
 ענטרים אײך דײַך נײַט דעם
 שקלאַפֿענהױזע? זאַנדטע אײך
 נײַט פֿאַר דיר הער משה,
 אהרן אונד מרים? (ה) וואַרעסט
 דוא, מיין פֿאַלק! נור דעססען
 איינגעדענק. וואָס בלק, מואב'ס
 קעניג, איבער דײַך בעשלאָס;
 וואָס בלעם בעור'ס זאָהן דאַגע-

וּתְשַׁמְעֶנָה הַגְּבֻעוֹת קוֹלְךָ :
 (ב) שְׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה
 וְהֵאֲתָנִים מִסְּדֵי אֶרֶץ כִּי רִיב
 לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעַם־יִשְׂרָאֵל
 יתּוֹכַח: (ג) עַמִּי מַה־עֲשִׂיתִי לָךְ
 וּמַה הִלַּאתִיךָ עֲנֵה בִי: (ד) כִּי
 הֶעֱלִיתִךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית
 עַבְדִּים פְּדִיתִיךָ וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ
 אֶת־מֹשֶׁה אֹהֶרֶן וּמְרִים: (ה) עַמִּי
 זְכַר־נְאֻמָּה־יַעֲזֵב בְּלֶק מֶלֶךְ מוֹאָב
 וּמַה־עֲנֵה אֶתּוֹ בְּלַעַם בֶּן־בְּעוֹר
 מִן־הַשְּׂטִיִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן

דעה

גען איהם ערוויעדערן מוסטע; וואָס צו שטים — וואָס צו גלגל געשאַה; — וואָהל ווירדעסט
 דיא

ר ש י

הגבעות. האמהות: (ג) מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך.
 בעבודתי: ענה בי. העד בי: (ד) כי העלתיך. אע"פ שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך
 בעבודה גדולה ובקרבות גדולים: את משה אהרן ומרים. ת"י משה לאלשת מסירת דינין ואהרן
 לכפר על עמא ומרים לאורהא לנשיא: (ה) ומה ענה אהרן בלעם בן בעור. מה אזהרם לאזעם ה'
 (במדבר ל"ג) שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים. שזטאתם לי שם דעו לדקותי שלא מנעתי
 טובתי ועזרתי מכס עד הנאתי אתכם לגלגל ובנשתי לפניכם שם את הארץ:
 אכף

ב א ו ר

הריב אשר לה' עם ישראל, וכן ותשמענה הגבעות קולך: (ב) שמעו הרים, בעבור היות'
 עומדים, כמו האזינו השמים (מדברי הראש"ע): והאתנים, הם הגבעות החזקות אשר הם
 מוסדי ארץ: כי ריב לה' עם עמו, הטעם שיסריב בין ה' ובין עמו, ודרך בעלי ריבות להתוכח
 יחד לפני שומעיהם, לדעת הדין עם מי, וזה ועם ישראל יתוכח, ע"כ קרא ההרים לעד:
 'תוכח, שראו יכח הנחתו על הוכחות דברים וטענות להלמדק בדין, כמו לבו נא ונוכח (ישעי' א' י"ח):
 (ג) עמי, הולך ומבאר דבר ה' אל עמו לאמר מה הרעה אשר עשיתי לך ובמה הלאתיך,
 כלומר איה הטורח אשר טרחתך והעמסתי עליך עול מצות קשות עד שתלצה נשוא. ענה בי,
 העד בי: (ד) כי העלתיך, אכל אנכי עשיתי לך טובות גדולות, ע"י שהעלתיך מארץ מצרים
 מבית עבדי, שהיית סגורי' שמה בעבדים בנית אדוניס קשה: ואשלח לשניך וגו', אשר
 הורו לך את הדרך אשר תלך בה ואת המעשה אשר תעשה: (ה) עמי זכר נא, ואס רק את הטובה
 הזאת תזכור אשר עשיתי לך בעלת בלק עם בלעם, איך הפכתי הקלל' לברכ': מן השטים,
 שזטאת' לי שם, עד בואכ' הגלגל', לא מנעתי טובתי ועזרתי מכס: למען דעה, אז ע"י הזכיר'
 הזאת

דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: (ו) בְּמַה
 אֶקְדָּם יְהוָה אֲכַף לֵאלֹהֵי מְרוֹם
 הָאֶקְדָּמְנוּ בְּעוֹלוֹת בְּעֹגְלִים בְּנֵי
 שָׁנָה: (ז) הִירְצָה יְהוָה בְּאַלְפֵי
 אֵילִים בְּרִבְבוֹת נְחָלֵי שָׁמֶן הָאֵתָן
 בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פָרִי בְטָנֵי חַטָּאת
 נַפְשֵׁי: (ח) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טוֹב
 וּמַה יְהוָה דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם
 עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ

לכת

דיא אללגיטע גאטטעט דוא
 ערקעננען. (ו) (דוח טפריכסט):
 „וואמיט זאלל איך דען עווי-
 „גען פֿערזעהנען? וויא פֿאָר
 „דעם ערהאבענסטען מיך
 „שמגען? זאלל איך מיטגאנצ-
 „אפֿפֿערן איהן פֿערזעהנען?
 „מיט יעהריגען קעלבערן (זיי-
 „נע גנדרע מיר ערפֿעהען)? “
 (ז) וויא, וואָרען טויזענד וויד-
 דער וואָהלגעפֿעלליג איהם?
 מיריאדען שטרעמע אלס איהם
 אנגענעהם? — קאָן איך מיט
 מיינעם ערסטגעבאָרנען דיא
 פֿרעפֿעלטהאָט מיר לאָזען?
 מיט מיינער לייבעס פֿרוכט

פֿערנעהונגען דער זעעלע? (ח) אָ מענש! עס וואָרד דיר לענגסט שאָן קונד געטהאָן,
 וואָס גוט איזט, וואָס דער עוויגע פֿאָן דיר פֿאָדערט: נור רעכט אויסאיבען, טרייע
 פֿפֿלע.

ר ש י

(ו) אכף. אהיה כפף. (ז) נחלי שמן. למנחות: האתן בכורי. קרבן לפשעי: (ח) הגיד. הקב"ה:
 לך אדם מה טוב. לך לעשות: והלנע לכת. והוי לנוע למהיך בדחלתא דאלהך. ד"א והלנע לכת
 לך

ב א ו ר

הזאת הדעו לדקות ה' ותטיבו מעלליכי: (ו) במה אקדם, דברי ישראל אשר נתן הנביא בפי ה',
 להתנבל ולהלדיק מעשיה' נמנהגם הידוע לו, לאמר באזי' מנחה אקדם את ה' שירל' פני:
 אכף, בנין נפעל מהכפולי, כלומר איך אשתתוף בדרך מעלה מנחה לאדוני: האקדמנו
 בעולות, דבר לפי מחשבתם הנכסדה, שאס יקריבו עולות אז יוכלו לעשות רכון נפס:
 (ז) הירצה, תשובת הנביא להם, איך תמשנן על ה' שיחסון בעולות אלים: ברבבות נחלי
 שמן, דרך הסלג': האתן בכורי פשעי, גם זה דבר הנביא (ולא כפי' המפרשי' שהוא ג"כ
 שאלת ישראל, כ"א הנביא מבאר והולך דבריו ע"ד וכוסי ומופת סלג') לאמר איך יעלה על
 הדעת כי יהי' לרכון לפני ית' אס אתן בכורי בעבור פשעי, ונתן הסב' לזה באמרו: פרי בטני
 חטאה נפשי, כלומר איך אפשר שה' ית' יבפר החטא שחטא האדם בנפשו (כי עיקר החטא
 והמרי הוא בנפש, באמרו ונפש כי חטאת) ע"י פרי בטן? — נוודאי פגול הוא לא ירבה,
 כ"א יתכן שהאמכעיי' אשר יעשה האדם להיות חטאו מכופר ולהרכאות לפני ה', יהיו ג"כ פנימי'
 בנפש, וכמו שמבאר והולך: (ח) הגיד לך אדם, הגיד הקב"ה לך אדם (רש"י), השעם
 הגיד לך כבר בתורתו וע"י נביאיו הקדושים: מה טוב, מה הוא הטוב האמתי אשר כל אומר הנפש
 ושלמותה תלוי' בו: ומה ה' דורש ממך, לא דברי עולה וזבח כאשר חשבת: כי אם עשות
 משפט, יכלול כל המלות שבין אדם לחבירו (רד"ק): ואהבה חסד, להתחמד ולהטיב עם
 זולתו יותר מן הראוי: והצנע לכת עם אלהיך, ליחד כל דרכיך לה' ית' וללכת בדרכיו בתום
 לבב. ולהיות הענינים האלה עיקרי האמונה ויסודי הדת המוסרי, ראיתי לכת מגדרי ולהאריך
 קלת בבאור גדר המלות האלה והוראות אשר המלות הנלוות עמהם אשר בהכרי קדש יסודתם:
 חובת האדם (דיח פפליכט) לנהוג עם חבירו כהוגן ושלא לעשות לו שום עול וזק כל קיווי
 גוט ונפשו, תקרא בל"ע באס צדק (גערעכטיגקייט בל"א); יסודתו בזק הטבע אשר אס
 הבורא

לכת עם אלהיך: (ט) קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו

חרגום אשכנזי קיג
פפלעגען, אינד אין בעשייד-
נער דעמוטה פאר דעם עוויגען
וואנדעלן! — (ט) זאָ לויטעט
אין דיא שטארט דעם עוויגען
רוף; דיעם וועזענטליכע הייל
צייגט ער אָפֿט דיינעם רוהמע!

מטה

ר ש י

לא כמדח הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו מבייש את חברו ובלא לפייסו ואומר לו איני מתלזה לך עד שיבא פלוגי ופלוני שבזיתני לפניכם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו כינו לבין עלמו: (ט) קול ה' לעיר יקרא. קל נביא דה' על קרתא מכריזין להם תשובה: ותושיה יראה שמך. ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נתן לב להתבונן ולראות דרכיך. ותושיה מוסב על

ב א ו ד

הנורא ית' נפשו כל אדם התשוקה החפזית (דיו נחטירויכע פרויהייט) לנקש את הטוב והמועיל לעלמו (מבלי שזיק לזולתו) ולמנוע את הזולת מלהזיק לו. והזולת העניינים האלה לפועל, ר"ל לעשות בפועל ממש כפי חקי הדק, ובכללו ג"כ פעולת הדין להלדיק לדיק ולהרשיע רשע, נקרא בל"ע בשם משפט (רעכט, אורטהייז בל"א), כי הדבר תלוי בשפיטת השכל ובסקול הדעת לשפוט על כל דבר מעשה בדת מה לעשות. אמר משפטי ה', אמת צדקו יחדו, הטעם המשפטיים אשר כוה ה' לעשותם הם אמת, כי כלם מיוסדים על חקי הדק. בצדק השפוט עמוחק, חובה לדין להוליא דבר המשפט כפי חקי הדק. וזהו בדברים אשר המה מנד החיוב והיורר; ואולם התכונה אשר נפשו האדם להטיב עם חברו טובה בלהי מחויבה, נקראת בל"ע חכד (וואהוואוואווען, געוואקענהייט בל"א). ועשיית החסד בפועל ממש, תקרא אמת (טרייע), כי ע"י הפעול' ההיא מאמת האד' את אשר נפשו, (כידוע מגדר האמת שהוא הסכמה מה שנפשו עם מה שחוק לנפשו). — והנה האיש ההולך בדרכי הדק והיורר לתת לאיש בדרכיו ולהיות נזהר מלהזיק לזולתו בשום נזק, ההוא יקרא בשם צדיק (אין געדעכטער וואן), ומי אשר קנה מדת החסד להטיב עם חברו יותר מדאי, נקרא חסיד (אין וואהוואווען, עדווער וואן). — והנה המדות השלמיות האלה המה בעלם וראשונה אצל ה' ית'. אמר צדק ומשפט מנון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. — ולכן האיש השלם אשר הוא מלוכש בשתי המדות היקרות האלה, ר"ל לדק וחסד, ומתנהג כפיהן בכל דרכיו ומעשיו, לא לתקות השבר, או מפני כחד העונש או לשום פניה אחרת. כ"א יעשה הדק והחסד והטוב בעבור עלמם, ויתדמה בזה לפעולת ה' ית' (אשר זה אמתת כוונתם ז"ל במאמרם ובל מעשיך יהיו לשם שמים), עליו יאמר כי הוא זה הצנע ללכת עם אלהיו, כי הדבר הזה הוא מסור ללב, ולא נודע כ"א לה' לבדו. — ולהיות המדות הנזכרות מביאות שלום לעולם, כן שלום המדיני ותקון הקנין הכללי, כן שלום הנפש ואושרה, ע"כ אמרו ז"ל על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. — וע"פ הדברים והאמת האלה תובן היעב מליצת הנחוב שלפניו, כולל שלשתן במאמרים קלרים מעטי הכמות ורבי האכינות, וגם יובן מה שחבר פעל העשייה עם משפט, ופעל האהבה עם החסד. ויש להאריך עוד בענין זה, ודי למנין. — ואל תנהל הקורא הנעים לשאול עלי כמה שחרגמתי מלת משפט כפי הנחונה הראשונה שהנאתי לעיל, ומלת חסד כפי הנחונה השנית, כי אם תדקדק בלשוני היעב תמלא יושר כוונתי המסכמת עם אמתת העניינים. — (ט) קול ה' לעיר יקרא, מוסב למעלה ושעורו זה הדבר אשר דברתי לך הוא קולה' אשר הוא קורא לעיר, כלומר לנבי העיר: ותושיה יראה שמך, לדעת הרד"ק והראב"ע חסר פה מלת איש, כי ראוי להיות ואיש תושיה, וטעם הנחוב כי איש תושיה וחכמה יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד. אמנם אין לירך לזה, כ"א מלת תושיה הוא נשוא המאמר, ונשואו הוא יראה שמך, וכונת המקרא הוא זה כי ידוע ששם תושיה נגזר ממלת יש, כולל כל חופני השלמות והישות (רעוואיטעט), ומלת שם יורה לפעמים גם על התהלה והתפארת אשר יקנה האדם

האדם

מטה ומי יעדה: (י) עוד האש בית
 רשע אצרות רשע ואיפת רוזן
 ועומה: (יא) האובה במאזני רשע
 ובכיס אבני מרמה: (יב) אשר
 עשיריה מלאו תמס וישביה
 דברוי שקר ולשונם רמיה
 בפיהם: (יג) וגם אני החליתי
 הכותך השמים על תטאותיה:
 (יד) אקה תאכל ולא תשבע

קצץ בוק וישחך

פערנעהמעט נון דיא שטרא-
 פע! אונד דען, דעה ויא פער-
 היעם! — (י) נאך איממער
 וזכט דער פֿרעפֿלער ויין הויז
 מיט אונגערעכטעם שאטן צו
 פֿיללען; נאך ווירד מיט קליי-
 נעם מאַסע גאַטטלאָזער וואו-
 כער שטאַרק געטריעבען.
 (יא) וויא, קעננטע מאן ביא
 פֿאַלשער וואַגע אינשולדיג
 נאך ערשיינען? — ווען טרוג-
 געוויכט דעם קרעמע-ים ביי-
 טעל פֿיללט? (יב) ווען איז דער
 שטאַרט דיא רייכען פֿאַללער
 געוואַלטטהאַט זינד? מיט ליי-
 גענהאַפֿטען וואַרטען דער-ביר-

גער וייגע רעדען ווירצט, אונד טיקקעפֿאַללע שפראַכע אום איהרע ליפּפען שוועכט? —
 (יג) דאַרום קרענקט' אויך איד דוך מיט האַרטען, שווע-ען פֿלאַגען, אונד ריכטעטע פֿער-
 וויסטונג אַן אָב דיינען לאַסטערטהאַטען! — (יד) דואַ איססעסט, אונד בלייבעסט אונגע-
 זעט

ר ש י

על מקרא שלמעלה הימנו: שמו מטה ומי יעדה. הטו און ושמעו מטה הסורענות אשר
 תרדה אתכם שהנביאים מתרים בנס ושמעו מי הוא אשר יועד אותו הסורענות אם יכולת
 בידו לקיים מה שזכר ויונתן לא ב"ת: (י) עוד האש בית רשע אצרות רשע. ה"א האש נקודה
 פתח לפי שהיא תמוה וכן פירושו עוד ל' אורך ימים הוא האש כמו היא (ובד"ה א' ב') מלינו
 ואשי אבי דוד במקום ישי אף כאן אש במקום יס וכן (בש"ב י"ד) אש אש להמין להשאיל.
 וי"ת כן האית שיעלה לבנס איתקיים בית רשע לאורך ימים ואולרות רשע: ואיפת רוזן ועומה.
 מדה קטנה שעשיריכם מרמים בה העניים ומביאין אותן לידי רוזן והיא ועומה באבו של
 הקב"ה: (יג) החליתי הכותך. האנשתי מכותיך חוקות וחולות ואנושות: השמש. להשמיד

ב א ו ר

האדם לצלמו ע"י מעשיו (רוח בל"א) כמו עוב שם משן ט"ב (קהלת ה'), ומעתה יאמר
 הנביא לגמו, כי שך האמתי אשר יהי לך לזכרה ולתזכרת יראה את התושיה, ר"ל הענין
 שהזכיר למעלה בפסוק ח', שהוא הישות והשלמות האמתי לאדם, ויראה הוא ראיתי הלכ-
 והנה תרגמתי יראה (לייגען) כאלו כתוב 'רָאָה בפתחות היר"ד, כפי מליכות הלשון האשכנזי,
 להשוות הפעלים בשני המזמרים, יקרא, יראה. והענין ח' שמעו מטה, הטעם שמעתה
 ישמעו מטה השורענות, על אשר לא שמעו בקול ה': ומי יעדה, כלומר דעו מי המייעד
 אותה: (י) עוד האש בית רשע, יש ה"א לתמיה קיימת, ושעורו היא עוד בבית רשע, ובת"י:
 ואיפת רוזן ועומה, איפה קטנה שהיא רזה וחסרה, ושהיא ועומת האל ית', עוד תמלא בבית
 הרשע (מדברי הרד"ק): (יא) האובה במאזני רשע, חל"ף במקום י"ד, בת"י היזבון, וטעמו
 זכות הלכ (חונטולד) כמו מה לנוש כי יזכה (אייב ט"ו): ובכיס אבני מרמה, כיס הזוכר אשר
 יאס בתוכו אבני המשקל, נאמור לא יהי לך בכיסך אבן ואבן. ובתרגומי כוונתי עוד לענין אחר,
 שאבני המרמה ימלאו כיסו לקנות הון: — (יב) אשר עשיריה, עשירי העיר שזכר למעלה
 בפסוק ט' מלאו תמס: וישביה, אף האינס עשירים דברי שקר לרמות הנביות, וזה ולשונם
 רמיה בפיהם. רמיה הוא תאר בפ"ס שניה (מדברי הרד"ק): (יג) וגם אני וגו', וי"ו משמשת
 במקום לכן, והטעם כיון שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן החליתי אותך בהכותך
 מכה קזה (הרד"ק): השמש, נקיר במקום השם כלומר מנת שמרון ואבדון: (יד) אחה

מ י כ ה ו

וַיִּשְׁחַד בְּקַרְבָּךְ וְתַטֵּג וְלֹא תִפְלִיט
וְאֲשֶׁר תִּפְלִיט לְחַרְב־אֲתָן: (טו)
תִּזְרַע וְלֹא תִקְצֹר אֶתָּה תִדְרֹךְ-
זֵית וְלֹא-תִסּוֹךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא
תִשְׁתֶּה-יַיִן: (טז) וַיִּשְׁתַּמֵּר חֻקֹּת
עֲמִרֵי וְכָל מַעֲשֵׂה בֵית-אֲחֵאָב
וְהָלְכוּ בְּמַעֲצוֹתָם לְמַעַן הִתִּי
אֶתָּךְ לְשִׁמָּה וַיִּשְׁבִּיהָ לְשִׁרְקָה
וְחִרְפַת עַמִּי תִשָּׂאוּ:

חַרְבֹּם אֲשַׁכְנִי קִיד

זעטטיגעט! — דער נאָהרונגס-
זאַט פֿערזיענט אים מאַנען! —
ערווירבסט אונד רעטטעכט
ניכטס; דען וואָס דוא אויך גע-
רעטטעט, געב' איך דעם
שווערדטע פֿריוי, (טו) דוא זא-
עסט — ערנדטעכט ניכטס;
זאלבעסט דיך ניכט מיט דעם
אַלע דער אויסגעפרעסטען אַל-
בערפֿרוכט; לאבעכט דיך
ניכט אַן דעם וויינע דעם שאַן
געוואָנענען מאַסטעס. —
(טז) נאָך אימער האַלטעט
איהר אויף עמרי'ס שאַנד-גע-
זעצע; שאַצט אחאב'ס פֿרע-
אללי

פֿעלט האַטען, אַהמעט איהרען שאַרליכען ענטווירפֿען נאָך: דאַרום לאַס איך דיך צום
שרעקבילד, צו האָהנגעלאַכטער דיינע כירגער ווערדען, אונד מיינעם פֿאַלקעם שמאַך
זאַלט איהר שטעטס ביסען! —

ווע=

ר ש י

על תעאדת: (יד) וישחך בקרבך. המאכל שתאכל אכניס בו מארה בתוך המעים ויגרום לך
חולי שתהא חולה והולך שחוק וכן מפרש אורחוס בספרי מניין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך
בפרשת והיה עקב במדש תמיד עיני ה' אלהיך בה ואף י"ת בן ויהי לך למרע מחא במעך:
ותסג. את אויבים המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם סופס לחרב. ומשמו של רב
מנחם שמעתי ותסג לתאו' תשמיש ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלט'
סופס לחרב אהן אהנס. וי"ת ל' הראשון: (טז) וישתמר חקות עמרי. וידעתי כי לא תשמעו
אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב: וחרפת עמי תשא. אהם תקבלון
עון החרפה שהעב'ום מחריפין אה עמי שהעידה בהם תורה על כך (דברים כ"ה) לא יהיה
לך איפה ואיפה והם אינם שומרין:

ב א ו ר

האבל, כפילת הכנוי לדעתי, לרמוז על איכות העונש שהוא מדה כנגד מדה, כמו שהסבות
נחשאתיך ובתרמותיך לעזוק את העני ולקחת ממנו את קניניו באופן שכל טרחותיו ויגיעותיו
לריק היו, בן גם אהה תאכל ולא תשבע, ויהי' מלת וגם שכפסוק הקודם נמשך למטה: וישחך
בקרבך, ימה אמר הרד"א ו"ל: מלת ישחך היא מלשון הכנעה והשפלות, כמו כי שזה לעפר
וכפנו, יאמר איה' הכח המעכל, ובכלל כח הזן, בקרבך שח ונכנע, ונלתי פועל כראוי לשנות
המוזן לעבד הניזון, ולכן אע"פ שתאכל לא תשבע, עכ"ל, וע"פ זה תרגמתי: וחסג, בסמ"ך
כמו בש"ן, כלומר אף אס גם תשיגותקנה לך קיני הרכוש, לא תפלוט מן הלכ הורר אתנס:
ואשר תשלט, ואם יארע מקרה כי תפלט מאומה, גם זה לחרב אתן: (טז) ותירוש, על
סס סופו, כי לא ידורך האדם התידום אלא העניבים (רד"ק): (טז) וישתמר חקות עמרי
וגו', כלומר כל זה עשיתי לך ועוד לא תוסר, כי עוד ישתמר חקות עמרי ואחאב המזוענים:
למנון, יחס הסבה התכליתית, תחת יחס המסיב, כי הראוי להיות לכן. ויתכן שהטעם כי
פעולת הרשע העומד ברשעתו אף כי יראה העונש היולא בעקבותיה, תדמה לעין הרוואה
כאלו כבויה ירשע לסגנ לעלמו העונש: וחרפת עמי תשא, החרפה שאתם מחריפים עמי
שהם העשוקים והגדכאים, אתם תשא, תקבלו עמה העונש החרפה הזאת:

ז (א) אֱלֹהֵי לִי כִי הָיִיתִי כְּאֶסְפִי-
 קִיץ כְּעֵלְלַת בְּצִיר אֵין
 אֲשָׁכֹל לֵאכֹל בְּכוּרָה אֹתָהּ
 נַפְשִׁי: (ב) אֲבַד חֶסֶד מִן-הָאָרֶץ
 וַיֵּשֶׁר בְּאָדָם אֵין כָּלָם לְדָמִים
 יֵאָרְבוּ אִישׁ אֶת-אֶחָיו יְצוּדוֹ
 חֶרֶם: (ג) עַל-הָרַע כַּפִּים לְהִיטִיב

ז (א) וועהע מיר! איך בין וויא
 נאכגעויערע אים זאממער;
 וויא האלכנערייפטע בעערע
 אים הערבסטע: נירגענדס
 עסכארע טרויבע! אך שמאכע-
 טענד זעהע איך מיך נאך איי-
 נער צייטיגען פֿרוכט! — (ב) דא-
 היז איזט דער טוגענדהאפטע
 אים דעם לאנדע; קיין רעד-
 לכהאנדעלנדער מעהר ביא
 דען מענשען. אויף בלייטשילד
 לויערט אללעס; דען ברודער
 זיכט דער ברודער אין דאז
 נעטץ צולאקקען. (ג) זעלבסט הענדע, דיא צום וואהלטהון נור בעשטיממט, פֿערברייטען
 אר

ר ש י

ז (א) אללי לי. הוויא מקוין על עכמו אוי לי שהועמדתי לנביא צעת הזאת שאין בני אדם
 לדיקים בדור: כאספי קיץ. נקוד חטף קמץ שאינו לי' סועל כמו יושב אומר אלל לי מפעל
 כזו (ישעיה ל"ג) אסף החסיל כאסופת קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכת"י נסיוסי קייטא:
 כעללת בציר. כעוללן בחר קייטוף: אין אשכל לאכל. כתרגומו לית גבר דביה עובדין טובין:
 בכורה. תאינה טובה המתבשלת צעתה כתרגומו לטביא חמדת נפשי: (ב) וישר אדם אין.
 אדם ישר בבני אדם אין: יודו חרם. יודו בחרמים ובמלודתם: (ג) על הרע כפים להיטיב.
 על

באור

ז (א) אללי לי, המשך הקודם, והיא דברי אחד המשכילים שנעם, המקוון על שכל מלכ
 האומה לאמור אללי לי, כלומר אוי לי אם אראה צרעת עמי: כאספי קיץ, שם
 רבים ננסמך מן אסף החסיל (ישעיה ל"ג ד'), והמה לדעת רש"י סופי תאנים שאינם מתבשלים
 כל צרכם, וכת"י נסיוסא קייטא, וכן תרגמתי: כעללת בציר, או כעוללות שנארו בגפן אחר
 שכלה הצביר (רד"ק): אין אשכול לאכל, אינו מילא בגפן אשכול אחד הראוי לאכילה: בכורה
 אותה נפשי, הטעם נפש המתאוה משחוקקת למלוא תאנה אחת טובה המתבשלת צעתה,
 ולהצית אחרים חיבת אין מושכת עלמה ואחרת עמה, ושעורו אין בכורה אשר אתה נפשי,
 והענין אחד. וכל זה משל על העדר היושר והתמימות מבני אדם, כי איש הלדיק אשר מעשיו
 רלוים וכל פעולותיו מסודרות בתכלית הטוב והשלמות, נדמה לעץ אשר פרוי יתן צעתו ומביא
 צרכה לעולם, וכן להיפוך ידמו פעולות הרשע המקולקלים והנשחתים, לפירות רעות אשר כל
 אובליהם יאזמו. ובפסוק הנא ינאר הנמשל: (ב) אבד חסיד, לפי באורי לעיל (ו' ט')
 נגדר חסיד, שהוא המלוכש צמדת החסד להטיב עם זולתו אף בדבר שאינו מן החיוב, יהי'
 טעם המקרא פה, שהתחיל בחסיד לקוון על העדרו, לפי מעלתו ויתרונו על הישר אזכר אחריו
 ההולך בדרכי היושר לבדו. ועל העדר החסיד כזה יתכן באמת לשון אנדה, כי חסרונו הוא
 באמת אנדון והיזק גמור לקבוץ האנושי, וכאלו אמר חבל על דאנדין ולא משתבחין! ואנוכי
 תרגמתי חסיד (טוגענדהאפטער), שהשם הזה יכול כל"א על כלל המעלות המדותיות אשר
 נס יתפאר האדם: וישר באדם אין, הוא ההולך במישרים וכל מעשיו ע"פ היושר והלדק,
 גם הוא אינו בבני אדם: חרם, רשע, כמו משטח חרמים, הטעם שגם האחים יתנו דעתם
 לכוד זה את זה בחרמו: (ג) על הרע כפים להיטיב, הרע וכן היטיב מקור. ולדעתי טעם
 הבחוב, כי הכשים אשר המה נועדים להטיב ולתקן, כל מגמתם להרע ולקלקל. והנה יכרע
 הדבר, במה שאמר השר שאלל, כלומר השר אשר הוקם על תקון המדינה לפקוח עין על טובת
 בני

הַיָּשָׁר שׁוֹאֵל וְהַשּׁוֹפֵט בְּשֵׁלֹם וְהַגְּדוֹל
 לְדַבֵּר הוֹת נִפְשׁוֹ הוּא וַיַּעֲבֹתוּהָ:
 (ו) טוֹבָם כִּתְדֵךְ יִשְׂרָאֵל מִמְּסוּכָה
 יוֹם מִצִּפּוֹיֶךָ פִּקְדֹתֶיךָ בָּאָה עִתָּהּ
 תִּהְיֶה מְבוֹכָתָם: (ז) אֶל־תֵּאֱמִינוּ

אֲרַנְעָם נוֹר: זֶה הַיּוֹשֵׁט דַּעַר
 פִּירֶסֶט נוֹר לְאָהוֹן, כַּעֲשֻׁמֶעַ
 כִּיִּנֵּג נוֹר דַּעַר רִיבְטֶעֶר, דַּעַר
 גְּרָאָסֶע פֶּעֲלֵלֶט דַּעַר אֹרֶטְהִיל
 נַאָךְ אִיִּנְעֶנְעֶר טִיקְקֶע. זֶה פֶּעֶר:
 שְׁטֵרִיקְקֶעֶזֶא אֶלְלֶעס. —
 (ד) דַּעַר כַּעֲשֻׁמֶע אִינְטֶר אִיהֶנְעֶן
 גְּלִיבְטֶע דַּעַם דַּאָרְנֶנְעֶשְׁטֵרִיךְ,
 פֶּעֶרוֹאָרְרֶענְעֶר אֶלֶס דִּיאֶהֶקֶ:
 קַע אִיזֶט אִיהֶרֶע רַעֲדֵלִיכִיִּים!

דיא ערועהנטע צייט דיינער זעהער איילט מיט שרעקליכער אהגדונג הערבייא ; איצט
 בריכט אין גרעסליכער צערריטטונג זיא אויס. — (ז) טרויעט קיינעם פריינדע מעהר!
 פֶּעֶר־

ר ש י

על זכר הרעת כפיכס אחס מקוים שיטיב לכס: הזר שואל. שואד: והשפט. הזן את הדין
 גם הוא בשילום אומר לשופט חזירו כשהוא גוזן ומחויב דין שלם לי גמולי זזה ואני אזכה
 אורך דין אחר: והגדול דובר הות נפשו. המלך או הנשיא אומר דין רלון נפשו. הות
 נפשו דבר ההוה לרלונו ולנפשו כמו (ירמיה ט"ו) אין נפשי א העם הזה וכת"י תחמודי נפשיה:
 ויענתוה. עשאה קליעה של חטא בין שלשתן בעבותו' העגלה חטאה שהעבות משולשת היא
 כך מלאתי בתרגום ירושלמי עבדוה כקליעה דחובין: (ד) טובם כחדק. טבא דבהון קשי למיפק
 מן ידיה כד מן חידקא קשה ללאת מידו כמו הקוליס הנסכבין כלמר: ישר ממסוכה. ישר
 שנהס רע ממסוכת קוליס ומסוכה כמו (ישעיה ה') הסר מסוכתו: יום מלפיד. יום שלתס
 מלפיס בו לטובה תבא פקודתכס: מבוכתס. ערבו להון כמו (שמות י"ד) נבוכי' הס מהומת':
 (ה) אל תאמינו ברע. כממשעו. ורבותיו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב"ה

ב א ו ר

בני עמו ולהסיר העול והחמם מארצו, הוא בעלמו שואל צפה לתת לו שואד להטות דין,
 והשופט, ישפוט בשלום, והגדול דובר, פסק הדין באופן שהוא הות נפשו, כלומר לא לפי הכדק
 והמשפט, כ"א על פי אשר יבדא מלבו. לעות אדם צריכו. וי"ת הות נפשו תחמוד נפשיה
 כאלו כתיב אות באל"ף: ויעבחוה, מוסכ על כל אלה אזכר, לאמר שעי' שכל אחד מהס יתן
 יד להטות דין, יחזיקו העול כמו החבל החזק הנקרא עבות. והנה ראיתי בחבור חכס ח'
 מחכמי העמים באור נכון על הבחוב הזה מתישב היטב לפי המשך ענינו וראוי לאומרו: על
 הרע כפיס להטיב, כלומר יחנו דעתם על הרע אשר נכפיהם צעת אשר יתראו להטיב ולהלדיק,
 ר"ל מתחסדים בפני הנרויות ועושים מעשים להסתיר רוע לבנם, וכוונתו על הדיינים שהמה
 לפחות שלשה. ואמר הזר שואל, הטעם הראש שנהס שואל את הבעל דין האחד, יחקור
 וידרוש אותו היטב, כאלו כל מגמתו להוליא הדין לאמתו, ובין כך וכך השופט בשלום כלומר
 השופט האחר ירדוף שלמונים לקחת שואד מאת בעל דין חניו, והגדול דובר, הוא הדיין
 השלישי יאמר לבעל הדין הראשון, הות נפשו הוא, כלומר יגער בו צניפה ודברי קטטורין
 לאמר שגוף הגדון הוא, הות נפשו ועולה בקרב לבו על רעהו. ויענתוה, כלומר ע"י הקשר
 הזה שבין שלשתם יחזקו הרע כמו עבות העגלה משולשת הרלועות. גם יתכן כי טעם ויענתוה,
 שמהפנים הישרה כקליעת עבות הנעשה ע"י התהפכות הרלועות אנה ואנה, ויהי' תרגומו
 גל"א (זן פֶּעֶרְדֶּרֶעֶטֶן זיא עס): (ד) טובם כחדק, הטוב שנהס הוא כמו קין מנאיב לכל
 נוגע בו (מדברי רד"ק): ישר ממסוכה, הישר שנהס, קשה יותר ממסוכת קוליס, סמ"ך ממסוכה
 תחת ש"ן, כמו הנוני שך את דרכך כסירים: יום מצפיד, לדעת רש"י הוא יום שלתס מלפיס
 בו לטובה, ולדעת רד"ק כוונתו על נביאי שקר שקרא אותם מלפיד, מלשון לופה נתתיך, וטעמו
 היום אשר מלפיד היו מנטיחים אותך על שקר, ובתרגומי כוונתי לדעת שניהס. פקדתך באה,
 ניוס ההוא תבא כקודת עונך: ערה ההיה מבוכתם, מהומתם, מלשון נבוכים הס בחרץ:
 (ה) אל תאמינו ברע וגו', בעולם התפעלותו יקרא לנביא לאמר אחרי שנג היא המדה,

בָּרַע אֶל-תְּבִטָּחוּ בְּאֱלוֹף מִשְׁכַּבְתִּי
 חִיקָה שְׁמֹר פְּתַח־פִּיָּהּ: (ו) כִּי-
 בֶן מְנַבֵּל אָב בֵּת קָמָה בְּאִמָּה
 כָּלָה בְּחַמְתָּהּ אִיבִי אִישׁ אֲנִשִּׁי
 בֵּיתוֹ: (ז) וְאֲנִי בִיהוֹרָה אֲצַפֶּה
 אֲזוּחִילָה לְאֱלֹהֵי יִשְׁעֵי יִשְׁמַעְנִי
 אֱלֹהֵי: (ח) אֶל-תְּשַׁמְחֵי אִיבְתִּי לִי
 כִּי נִפְלַתִי קָמָתִי כִּי-אֲשׁוּב בְּחֶשֶׁךְ
 יְהוֹה אֹרֹךְ לִי: (ט) זַעֲפָה הוֹה אֲשָׂא
 כִּי חָטָאתִי לֹא עַד אֲשֶׁר יִרְיֵב רִיבֵי

פֿערלאַסט אייך ניכט אויף דען
 בווען-פֿריינד! לאַס די ווינען מונד
 ניכט טרויליך עפֿענען, דער,
 דיא איך די ווינעס שאַסע ליגט.
 (ו) דען ווינען פֿאַטער שמע-
 העט דער זאָהן; דיא טאַכטער
 ווידערזעצט דער מוטטער זיך,
 דיא שנור דער שוויגערמוט-
 טער; דיא אייגענען הויזגע-
 נאַסען, זינד דעם מאַננעם
 פֿינדע. — (ז) איך אַבערהאַפֿ-
 פֿע צודעם עוויגען; אויף דען
 גאַטט מיינעס הייל'ס ווילל איך
 שטעטס האַררען: ער ווירד
 מיך זיכערליך ערהערען. —
 (ח) פֿראַהלאַקקע ניכט, אָ
 ווידערזאָכערן! פֿאַן מיינעם
 פֿאַללע ריכטע איך מיך וויע-

דער אויף. זיטצע איך גלייך איצט אין דונקעלהייט, זא איזט דער עוויגע מייך ליכט. (ט) גע-
 דולדיג טראַג' איך ווינע אונגנאַדע: דען איהם האַב' איך געזינדיגט. — כאַלד נימטט ער
 מי'

ר ש י

אוהבינו והוא ימחול לנו: משכבת חיקך. נשמחך היא תמיד נב: פתחי פיך. דברי פיך
 פתיחות פיך: (ז) ואני בה' אלמנה. הנביא אומר בן: (ח) אל תשמחי אינתי. בכל ופרס:
 יוס

ב א ו ר

שאין אמת ומשפט לך בארץ, אין אדם יכול להאמין ברעו ולבטוח באליפו. ואלוף הוא מגורת
 מאלפנו מבהמות ארץ, הוא הריע היותר קרוב לאדם, שהוא מאנשי סודו ובחקי ישתפך נפשו
 לשמוע עכמו (בווענפֿריינד כל"א) כמו אלוכי ומיודעי (תהלים נ"ה מ"ד): משכבת חיקך, היא
 אשחך, כריך אתה לשמור פתחי פיך שלא תגלה סודך לאחר: פתחי, רבים בנסמך, מן פתח
 דבריך יאיר (תהלים קי"ט ק"ל): (ו) כי בן מנבל אב וגו', נתן הסנה למה שאמר כי לא יבטחו
 ברעיהם ובנשותיהם, שהמה בריות הקירבה והרעות הנושים בין בני אדם לטובת הקבוצ
 וגעזעלשפֿטליכע פֿערטרעגע), כי גם ברית שאר בשר תופר בנייהם, ומנהג הטבע משתנה
 עליהם. הבן מנבל ומבזה את אביו, והבת מתקוממה על אמה, כלה בחמותה לבזותה
 ולהשפילה: איבי איש אנשי ביהו, כלומר אנשי ביתו, המה בעלי בריתו מקבלי טובתו, נהסכו
 לו לאויבים ומשלמים לו רעה תחת טבה: (ז) ואני בה' אצפה וגו', וי' לעורר על היסוך
 הקודם, כלומר אני לא בן להשען על מנטיחי שקר, כל"א בה' אשים מנטיחי. והיחול הוא יותר
 מן רפוי, שהנפשו הוא מלשון הבטה למרחוק, כמו בדברי חז"ל מלפני על שלחן אחרים. אמנם
 המיחל לבו נכון בטוח שתקותו תחול בודאי: ישמעני אלהי, בטוח אני שישמעני אלהי
 לה שיעני מזכתי: (ח) אל תשמחי איבתי לי, אמר זאת כנגד הרשעה המושגת כי אבדה
 תקותו ושמתה לאילו, אל תשמחי עוד: כי נפלתי קמתי, כלומר אם גם נפלתי בגלות עוד
 אקום. קמתי עבר במקום עתיד: כי אשוב בחשך וגו', ידוע כי הלכה תכונה בשם חשך והישועה
 בחור. ודמה הישועה בגלות לאיש יושב בנית הנלא במקום חשך וללמות, ובכל זאת אינו מתיאש
 מן התקוה, כי גם שם ה' אור לו: (ט) זעפה ה' אשא, ואסכול בגלות ואנדיק עלי את
 הדק, כי חטאתי לו: עד אשר יריב ריבי וגו', ואז יולאני לאור ואראה בלדקתו:

חרגום אשכנזי קטו

מיינעם שטרייט'ס זיך און פֿיהרט רעכט אינד זאָבע פֿיר מיך אויס: לעסט טאָגעס־ליכט מיר וויערער שיינען, דאס איך אָן זיינער גנאָרע מיך ערגעט= צע! — (י) ערבליקט עס דאָן דיא ווידערזאָכערין, זאָ דעק־קעט שאַם־ראָטה איהר גע= זיכט; זיא, דיא מיט שנעדען וואָרטען שפראך: „וואָ איזט „דער עוויגע דיין גאָטט? —“ דאָן ווערדע איך אויגענלוסט אָן איהר האַבען, ווען זיא וויא גאָסען=קאָטה צערטרעטען אונטער מיינען פֿיסען ליגט. — (יא) דער טאָג, דאָ דינע היר=

ועשה משפטי יוציאני לאור
 אראה בצדקתו: (י) וחרא איבתי
 ותכסה בושא האמרה אלי אין
 יהנה אלהיך עיני תראינה בה
 עתה הנהירה למרמם כטיט
 חוצות: (יא) יום לבנות גדרך
 יום ההוא ירחק־הק: (יב) יום הוא
 ועדיך יבוא למני אשור וערי
 מצור ולמני מצור ועדי־נהר וים

הנו"ן בדגש מים

דען וויערער אויפגעכויט, איזט צוואַר אין דונקלער פֿערנע נאָך; (יב) דאָך פֿעסט בע= שטימטט איזט ער! ער טריפֿט דיר זיכער איין! — הערכייא, אויס אשור, אויס דען פֿעסטען בורנען! פֿאָן זיינען גרענץ=פֿעסטונגען ביז צו יענעם שטראַמע הין; פֿאָם וועסטמעער אָן, ביז צום

ר ש י

(יא) יום לבנות גדרך. מוסב על האומרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדרך שאת מלכה לו אחיו היום ירחק חוקו זמנו יאריד ולא יבא לעולם: (יב) יום הוא ועדיך יבוא. הנוביא אומר אחיו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור ונזכור ולא בטל עדיך יבא הייכ"ם להחריבך: למני אשור. אשר הוא ראש למרענו: וערי מזור. כלומר וערי ערי מזור. וי"ת כן חורמיני רבתא: ויה מים. והיושבים עליהם האחרון אשר הוא צמערב: והר ההר. כמו ויושבי ההר. ויונתן לא כ"ת: [יא] יום לבנות גדרך. הנוביא מצטור לישראל שיש יום כבוד ומוכן לבנות גדרות חורבותיהן יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזרות עב"ים: [יב] יום הוא ועדיך יבוא. בעד, א ההוא יתכנאן גלותא לישראל דמן אתור:

והיה

ב א ו ר

(י) וחרא איבתי, בישועתי ותכסה בושא על אשר אמרה אלי בגלותי איה ה' אלהיך: עיני תראינה בה השמחה אשר ירגיש האדם בקרב לבו צעה אשר יראו עיניו נקמה באויביו מבקשי רעתו, חכונה כל"ע ראית העין סתם, כי אין לו ממנו לשעתו כי אם ראות עיניו, כמו ובאויביו ראה עיני, וכל"א תקרא (אויגענוויידע, זוויגענווטט): עתה, צעה הישועה תהיה למרמם תחת רגלי: (יא) יום, לדעתי אמר זה כנגד ישראל, והמקרא הזה המחבר עם הכתוב שלאחריו, ועמו רק מאמר אחד, כי אמר שיבוא יום אשר בו יבנו גדרך, ואף אם היום ההוא עיד ירחק בזמן, בכל זאת נכון הוא ומעותד לבא. כן לדעתי שעור הכתובים האלה: ירחק חק, לשון גבול ושעור וקלב, וכן בכל מקום שהוא ענינו כן אם הגבלת הפעולות והמעשים, ככל לשון חק ומלואה אשר יוגבל על ידו מעשה בני אדם, אם גבול מקומי, כמו בשומו לים חקו (משלי ח' כ"ט), אם גבול זמני, כמו תשית לי חק (איוב י"ד י"ג), וכן פה ענינו הגבלת הזמן, שהיום הזה ירחק חקו וגבולו (אין ענטפֿענכטעס ליען): (יב) למני אשור, אמר זה על קבוצ הגלויות, וזכר אשור שהוא הגלות הראשון על ידי סנחריב מלך אשור. למני כמו למן, וכן מני (אפרים): וערי מצור, ערי מבצר שהמה ע"פ הרוב במצורי וגבולי המדינה: ועד נהר, הוא נהר פרס: וים מים, הים"ם אינו סימן למה שממנו כ"א להוראת הכד, כמו בית אל מים, יבן

מִיָּם וְהָרָהָר: (יג) וְהִיְתָה הָאָרֶץ
 לְשִׁמְמָה עַל־יְשִׁבֶיהָ מִפְּרִי
 מַעֲלֵייהֶם: (יד) רָעָה עִמָּךְ בְּשֹׁבֶטְךָ
 צִאֵן נַחֲלֶתְךָ שְׂכֵנֵי לְבָדָד יַעַר
 בְּתוֹךְ כְּרַמְלֵי יָרְעוּ בְּשָׂן וּגְלַעַד
 כִּימֵי עוֹלָם: (טו) כִּימֵי צִאתְךָ
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאנוּ נַפְלְאוֹת:
 (טז) יִרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִכָּל גְּבוּרָתְךָ
 וַיִּשְׂימוּ יָד עַל־פִּיהַ אֲזִינֵיהֶם

תחרשנה

צום נעבירגע הר! (יג) וואָ נון
 דאָ לאַנד גאַנץ אַדע פֿאַן בע-
 וואָהנערן איזט, נאָך איהרער
 טהאַטען פֿרוכט. (יד) נון לוי-
 טע מיט דעם הירטען-שטאַבע
 דיין פֿאַלק, דיא העערדע דיי-
 געס אייגענטהומ'ס! זיא, דיא
 אויף ווילדען פֿלירען איינזאַם
 אירט, ווירד דאָן אויף בשו'ם
 טריפֿטען, אויף גלעד'ס אויען
 וויעדער וויעדען, זויא אין אור-
 אַלטען צייטען שאָן. (טו) „גליק
 „יענער צייט, דא אַזוי מצרים
 „דוא נעצאָגען, ווערד' אַך דיר
 „וואונדערטהאַטן וויעדער ציי-
 „גען. — " (טז) דאָן ווערדען
 פֿעלקער עם ערבליקען, אונד

איהרער עהעמאַליגען מאַכט זיך שאַמען, מיט פֿערשטומטען ליפֿפען, מיט בעטייכטען

אָה-

ד י ט ז

(יג) והי' הארץ. ארץ העב'ום: (יד) שכני לבדד. שיהא שוכן בטח לבדד: יער בתוך כרמל.
 ת"י דהוו לבין בחורשא יתיבנון בכרמלא אותן שהיו שוממים ביערות ישבנו לבדד בתוך כרמל
 שהא מקום מיושב. וי"לם שכני לבדד ביערים לא יראו מקיות השדה זנתוך כרמל:

ב א ו ר

זכן פה, היס שהוא באערב, והוא היס האמלעי (דחו איטטעלנענדיטע העער) שהוא במערבו
 של ארץ ישראל: והר ההר, ועד הר ההר, והוא הנזכר בתורה אלל גבולי הארץ. וזכר פה
 גבולי ח"י, שהעמים הגלו את ישראל מהלאה לגבולס: (יג) והיחה הארץ, ארץ העמים אשר
 יכאזו ישראל מתוכם לאשוב לארלם, תהי' אז שממה על יושביה: מפרי מעלליהם, מ"ס הסנה,
 על שהרעו מעלליהם. (יד) רעה עמך, לוי במקום עמיד, אמר הנוביא כנגד האל ית' שעתה
 ירעה את עמו בשבטו כרועה שירעה לאן מרעיתו וינהלם לחט בשבטו ומשענתו: שכני, יו"ד
 נוספת, כמו שבני סנה, והנה המפרשים פרושו זה על הגאולה, כי אז ישכנו לבטח לבדד
 בארלם ואין עם אחר אחרו, כענין וישכון ישראל בטח לבדד. אך לדעתם מהו יער בתוך כרמל? —
 לכן אחזה דעתי בזה. כבר אמר המבאר לם' ויקרא (כ"ו י"ח) ההבדל שבין יושב צעיר ובין שוכן
 צעיר, כי יושב יפול על הישיבה לבד, ושוכן הוא מענין שנוה ורעות מורה על ההתעסקות
 וההתערבות עם בני העיר להיות אחד עמהם. ומעתה טעם המקרא כך הוא: שהמאמר שכני
 לבדד יער בתוך כרמל, מוסב על שני הנשואים שזכר בתחלת המקרא, עמך לאן נחלתך, ואמר
 נגד עמך, שכני לבדד עתה בגלות בין העמים, ר"ל שמתחברים יחד להיות חבורה אחת מיוחדת,
 ועם זר כל יתערבו באמונתם ומעשיהם, כמאמר בלעם הן עם לבדד ישכון ובגוים כל יתחשב.
 ונגד לאן נחלתך שזכר, יאמר יער בתוך כרמל, ר"ל שס סוורה ישראל הרועה בארץ העמים,
 כמו הלחן הרועה ביער מקום בלתי מרעה, שהוא בתוך כרמל מקום מרעה ואמן, כן משל
 ישראל בארץ לא להם. — המה ירעו אז בעת הגאולה בשן וגלעד, ארץ שמנה וטובה כימי
 עולם, קודם הגלות: (טו) כימי צאתך וגו', מרוב התפעלות השמחה וגודל הנטחון שהתעורר
 הנוביא מדבריו, יקרא בשם ה', באלו האל ית' עונה על דבריו לאמר כמי לאתך מארץ מזכרים
 ע"י נפלאותי וחזותי אשר שמתי לעיניהם, כן עתה לעת לאתך מגלות זה אשוב להרות להם
 נפלאות: (טז) יראו גוים ויבשו מכל גבורתם, שהתגברו מתחלה על ישראל: ישימו יד על
 פה, כאיז נדהם ומשחזום על המראה הנפלאה, וגם אזניהם תחרשנה, שיהיו כזוהלים ממה

תרגום אשכנזי קיו

אהרען, (יז) וויא שלאנגען
 ברוט אים שטויבע קריכענר,
 וויא נידריגעס אינזעקט, אויס
 איהרען פֿעסטען ערציטטערן;
 אונסטפֿאלל דען עויגען אונז
 זערן גאָטט עהרפֿירטען! —
 (יח) ווער איזט, אָ גאָטט, וויא
 דוא פֿע־זעהנונגספֿאלל! פֿער־
 גיבט זאָ מיססעטהאָט, דעם
 איבעררעסטע זיינעס אייגענ־
 טהומ'ס; לעסט ניכט אויף אימי;
 מער זיינען צאָרן וואַלטען, ווייל
 ער וואַהלוואַללענד איזט. —
 (יט) ערבאַרמונגספֿאלל
 ניממסט דוא דין אונזערער
 וועדער און, אונאינגעדענק
 דער פֿרעפֿעלטהאָטען זענקסט
 דוא דער זינדען מענגע אין
 מערעס טיעפֿע. (כ) לאַססעסט
 איבער יעקב, דיא הולד אונד טיייע וועדער וואַלטען, דיא אין אוראַלטען
 צייטען שאָן דוא אונזערן אַהנען צוגעשוואַרען! —

תהרשנה: (יז) ילחכו עפר כנהש
 כוחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם
 אל יהוה אלהינו יפחדו ויראו
 ממך: (יח) מי אל כמוך
 ועבר על פשע לשארית נחלתו
 לא החזיק לעד אפן כי חפץ
 חסד הוא: (יט) ישוב ירחמנו
 יכבוש עונותינו ותשליך במצולות
 ים כד חטאתם: (כ) תחן אמת
 ליעקב חסד לאברהם אשר
 נשבעת לאבותינו מימי קדם:

ר ש י

(יז) כוחלי ארץ. הם נחשים הזוחלים על גחונם בעפר הארץ: ירגזו ממסגרתיהם. יחרדו מרוב
 דחוק איסוריהם ומסגר כלאם: (כ) תחן אמת ליעקב. ת"י חתיבה קושטיה דיעקב לבנוהי כמה
 דקיימת ל' בבית אל טבות אברהם לזרעי' בתרהוי כמה דקיימת ליה בין בתרויף תדבר לנח עקידת
 ילחק תחן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דכריך אשר הבטחת ליעקב (ראשי' ב"ט) כי לא
 אצונך: חסד לאברהם. שכן חסד אשר לאברהם אשר לזנו לבניו לשמור דרך ה' לעשות זדקה ומשפט
 ולכן לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו
 של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של ילחק כי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשית וגומר:

ב א ו ר

שישמעו מטוב ישראל: (יז) ילחכו עפר, משל על ההכנעה והשפלות: כוחלי ארץ, הם השרלים
 והחולעים (זוינעקטען). וטעם חלי ארץ מענין ע"כ זחלתי ואירא, שהוא תנועת הרעדה,
 כי השרץ הקטן ידמה בהלכו כאלו מתנועע אנה ואנה נרעדת הגוף: ירגזו ממסגרתיהם,
 שיהיו מסוגרים בעריהם מפחד ישראל: אל ה' אלהינו יפחדו, פחד העונש: ויראו ממך,
 ירעת ההתרוממת. (יח) מי אל כמוך, סיוס הנבואה, שכך נכשו לפני ה' בהלל והודיה על
 הטובה אשר יעשה ה' לעמו בעת ההיא, ויראה בחזונו כאלו הישועה כבר הוה לנגד עיניו,
 ולכן אמר מי אל כמוך, ת"י לית בר מינך את הוא אלהא שנק לעוין, וכן תרגמתי תיבת אל,
 בסמין הקריאה (פֿאָקטטין) כאלו אמר אלה אל! מי כמוך דרך כלל, ואח"כ דרך פרט, מי
 נושא עון ועובר על פשע: לשארית נחלתו, לאותם שנשארו מעם ישראל בגלותם: לא החזיק
 לעד אפן, הטעם שאף ה' אשר חרה בם על עונותיהם לא לנח יחזיק בם: כי חפץ חסד הוא,
 כלומר באשר יעניש את החוטא, אין זאת לנקמה חלילה כ"ל לטובת החוטא בעצמו למען ישוב
 מחטאתו, כמאמר המפורר ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש נמעשהו: (יט) ישוב ירחמנו,
 לכן אחרי שגזב לעבודתו גם הוא ישוב לרחם אותנו: יכבוש עונותינו, העונות הם המרדי'
 והפסעים יבנוש, נאדם הכובש דבר תחת רגליו שלא יראה, ולזה תשליך החטאים, המה השגיאות,
 במצולות ים. תחן אמת ליעקב חסד לאברהם, החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ, והאמת
 הוא ליעקב, כי אשר שנתנה לאברהם, האמת הוא לקיים המתנה לבניו (עיין באורנו לעיל פרשה ו'
 פסוק ח'): אשר נשבעת לאבותינו, הראשינים, כלל שלשת האבות יחד (רד"ק):

THE HISTORY OF THE
 REIGN OF CHARLES THE FIRST
 IN GREAT BRITAIN
 BY JOHN BURNET
 VOL. I. PART I.

THE HISTORY OF THE
 REIGN OF CHARLES THE FIRST
 IN GREAT BRITAIN
 BY JOHN BURNET
 VOL. I. PART I.

— THE HISTORY OF THE REIGN OF CHARLES THE FIRST —

THE HISTORY OF THE REIGN OF CHARLES THE FIRST
 IN GREAT BRITAIN
 BY JOHN BURNET
 VOL. I. PART I.

CHAPTER I

THE HISTORY OF THE REIGN OF CHARLES THE FIRST
 IN GREAT BRITAIN
 BY JOHN BURNET
 VOL. I. PART I.